БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
1
СРЕДА
№ 51 (8819).
Өртээ 2 коп.

• • •

«Найырал» совхозтуң хойжузу Х. Сүктер эрткен чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 110 хураганны менди доруктурбушаан, хой бүрүзүнден-не 3500 грамм дүктү кыргып алган. Тоску беш чылдың ийиги чылында оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга ол бүзүрелдиг ажылдап турар. Оон кодан хоюу менди, хүр кыштаглап турар.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Ховалыг СҮКТЕР.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

• • •

КИЧЭЭНГЕЙНИ МАЛЧЫННАРЖЕ!

Амгы үеде республиканың мал ажылында кыштаглаашкын бодунуң шиитпирлиг үе-чадазынче шилчип турар. Чамдык черлерде хадып хөртүктээн, кышкы сооктуң уламындан мал арыпкан, дыка хөй ажыл-агыйларда мал чеминиң курлавыры эвээжээн, ооң-биле чергелештир шээр малдың массалыг оолдаашкыны эгелээн. Ынчангаш бо хүннерде бүгү-ле күжениишкиннерни мал ажылынче мооңзээри, берге болгаш чымыштыг ажылдың кижилери — малчыннарны кичээнгей база сагыш салыышкыны-биле хүрээлеп, оларның амыдырал-чуртталгазынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары хүннүң соңгаарлаттынмас айтырыы болу берген.

Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкынының байдалының дугайында партия райкомунуң бирги секретары эш Артаевтиң илеткелин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунга дыңнааш, ол районда кыштаглаашкынның байдалы кончуг четпес чоруп турарын айыткан. Районнуң ажыл-агыйлары мал чеминиң четчир санныг курлавырларын тургузуп албаанындан мал чеми төнүп турар. Ындыг турбуже одарларның харын далбыйлаар ажылды багай чорудуп келген. Нииттиниң малын кыштап менди ажырарынче угланган организакчы болгаш тайылбыр-массалыг ажылдарны чогуур негелдезинге чедир тургуспаан. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей кошкак. Илереттинген четпестерни дораан чайладып, нииттиниң малын менди чыл ажырарынче угланган бүгү-ле хемчеглерни алырын обкомнуң бюрозу партияның Тес-Хем райкомунга хүлээткен.

Мал кыштаглаашкынында шак мындыг берге байдал чүгле чаңгыс Тес-Хем районда тургустуна берген эвес-ле болгай. Ол ышкаш дүвүренчиг байдал Өвүр, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарының колхозтарында, совхозтарында база-ла тургустунган. Ол черлерде мал чеми төнүп, малдың даваны тастап турар.

Ынчангаш партия, совет, кодээ ажыл-агый органнарының, бүгү хөй-нииттиниң сорулгазы чүл дээрге, мал кыштаглаашкынында тургустунуп турар бергелерни ажып эртери-биле өлче бүгү күштү мобилизастап тургаш, бар мал чеминиң камналгалыг чарыгдаарын чедип алыры, артыкшылдыг сиген, саваң бар черлерден ону бергедеп турар ажыл-агыйларже сөөртүрүн организастаары, одарларның харын далбыйлап аштаар арганы ажыглаары, малчыннар ортузунга политмассалыг, организакчы ажылдарны күштелдирери, оларның амыдырал-чуртталгазынче хүн бүрү сагыш салыры болур.

Тоску беш чыл планының ийиги чылында республиканың малчыннарының мурнунда улуг болгаш харысаалгалыг сорулгалар салдынган. БО ЧЫЛЫН МЫЙЫСТЫГ БОДА МАЛДЫ 6 ХУУ, ХОЙ, ӨШКҮНҮ 11,4 ХУУ, ХАВАННЫ — 8 ХУУ ӨСТҮРЕРИН, РЕСПУБЛИКАГА ОРТУМАА-БИЛЕ ИНЕК БҮРҮЗҮНДЕН 1700 КГ СҮТТҮ СААРЫН, ХОЙ БҮРҮЗҮНДЕН 2,4 КГ ДҮКТҮ КЫРГЫП АЛЫРЫН, ТӨРҮҮР 100 МАЛГА ОНААШТЫР 85 БЫЗААНЫ, 90 АНАЙ, ХУРАГАННЫ ДОРУКТУРАРЫН РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИНДЕ АЙЫТКАН. ООН АҢГЫДА 40 МУҢ ТОННА ЭЪТТИ, ФИЗИКТИГ ДЕҢЗИ-БИЛЕ 2510 ТОННА ДҮКТҮ, 60 МУҢ ТОННА СҮТТҮ БҮДҮРЕР УЖУРЛУГ.

Бо сорулгаларны чедиишкинниг күүседири кыштаглаашкынны канчаар эрттиреринден улуу-биле хамааржыр. Чогум-на ынчангаш бо хүннерде шиитпирлиг хемчеглерни алыр херек. Ам бистиң сорулгаларывыс — улуг-даа, чаш-даа малдан чаңгыс-даа башты хорамчага таварыштырбазы. Чүгле ону чедип алыр болзувусса, алган социалистиг хүлээлгевисти чедиишкинниг күүседип шыдаар бис дээрзин малчын бүрүзү медереп билир ужурлуг.

Таңды районнуң ажыл-агыйларының дуржулгазын өске черлер ажыглаар ужурлуг. Чижээ, «Революцияның чалбыражы» колхозта, «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда мал чеми четчири-биле бар. Олар артыкшылдыг саваңын өске районнарның ажыл-агыйларынга берип-даа турарлар. А ол хиреде-ле бо ажыл-агыйлар одарларның харын шагда-ла далбыйлап, аштап эгелээн. Ол черле чоптуг херек. Чүгле белен чемге ынанып олурбайн, бүгү-ле болдунар аргаларны ажыглаар. Мал чемин четчири-биле белеткеп шыдаваан ажыл-агыйлар харны далбыйлаарын бирги ээлчегде боттандырар ужурлуг.

Амгы үеде малдың массалыг оолдаашкыны эгелээн. Февраль 21-деги медээ-биле алырга, республикада 153,3 муң хой, өшкү төрээн, олардан 163,5 муң анай, хураганны менди алганы өөрүнчүг. Бо хүннерде республиканың колхоз, совхозтарында мал ажылында 9250 хире кижи ажылдап турар.

Нииттиниң мал ажылында ажылдап турар кижилерге күш-ажылдың болгаш амыдырал-чуртталганың таарымчалыг байдалдарын тургузары — колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң, ында партия организацияларының эң чугула хүлээлгези.

Бо талазы-биле «ҮТКА 25 чылы» совхозта парткомнуң үлегерлиг ажылын айтып болур. Совхозтуң парткому коммунистерниң күжүн мал ажылының харысаалгалыг участоктарынга таарыштыр хуваап, малчыннар ортузунга политмассалыг ажылды доктаамал чорударын чедип алган. Ол ажыл-агый мал продукциязын бүдүрериниң онаалгаларын чедиишкинниг күүседип эгелээн. Партком кежигүннери фермаларга, хойжу бригадаларда партбөлүктерге барып, оларның мурнунда салдынган сорулгаларны тайылбырлап берип турар. Ында кол-ла чүве — кышкы үеде мал ажылында кижилерже улуг кичээнгейни салганы, совхоз малчыннарының амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалды тургусканы.

Мал ажылында ажылдап турар кижилерниң дугайында сагыш салыр, оларның ортузунга политмассалыг болгаш культура ажылын калбартыры Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозта болгаш ол-ла районнуң «Коммунизмче орук» колхозта кончуг четпес. Ол ышкаш малчыннарның ажылынга, амыдырал-чуртталгазынга сагыш салбас чоруктар-биле эптежип черле болбас бис.

Малдың массалыг оолдаашкынының үезинде малчын кижиниң амыдыралын бүгү талазы-биле хүн бүрү хайгаарап көрүп, өлче кичээнгейни угландырып, садыг, медицина болгаш культура хандырылгазын экижидери — партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнарының дорт хүлээлгези.

Хой оолдаашкынының үезинде чаш хураганнарны азырап доруктурарынга сакманщиктер улуг дузаны чедирип турарын демдеглээр херек. Бо чугула херекке комсомолчулар болгаш аныяктар улуг дузаны чедирип турар. Мал ажылында киржип турар аныяктарга солуннарны, журналдарны чедирип, лекция, беседаларны болгаш кино, концерттерни тус-тус бригадалар аайы-биле өй-шаанда чорудары комсомолдуң база-ла чугула херээ.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларының малчыннарын мал чеми, одаар чүүл болгаш суг сөөртүр транспорт-биле хандырары эргежок чугула. Ол ышкаш автолавкаларны үзүктел чок чорудуп турарын партия, совет органнар хайгаараар ужурлуг.

Бистиң республикавыста

СОРУК КИРИИШКИН-БИЛЕ

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалы Кызылдың алты заводунуң ажыл-ишчилерин улам күжениишкиннииг, дендески ажылдаарынче сорук кииргенин бир дугаарғы бо чагаамга демдеглекседим. Бистиң хоочун заводувуста хөй националдыг ишчилеривистиң социалистиг чарыжының ут-шиш чыл планын кыска хуусаада күүседирин чедип ап, Совет күрүнениң тургустунган төөгүлүг хүнүнге чедиишкинниг ужуражырынче угланган.

Күш-ажылчы сорук кириишкинниң чамдык эки чижектерин көргүзүп көрейн. Бо чылдың январьда үргүлчүлээн социалистиг чарыштың түңнелинде завод продукция бүдүрүп үндүрериниң планын 105,7 хуу, сайгарылганыын 103 хуу күүсеткен. Ол айда 73 муң рубльдиң барааның сайгарар тургаш, ону 75 муң рубль чедирген бис. Беш муң ажыг эжеш кидис, 4,900 эжеш хөм идиктер эки шынарлыг кылдынган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг болуру чүс хуудан ашкан. Кидис идиктерни кылып үндүрериниң шыңарын экижидери 4,8 хуу өскен.

СЭКП Төп Комитединиң доктаалын таныжып көрүп, ону ээни-биле чүүлдүгзүнүп, деткип, аңаа ажыл-ишчи харыыны бээринге завод коллективи белеңин илередип турар. Бүдүрүлгеде чедир кылдынмаан, кошкак сагыш салдынып турар чүүлдерже кичээнгейни углаары чугула деп көрген бис.

Бистиң үндүрүп турар продукциявыстың бот-үнези улуг болганындан орулга алдынмайн келген. Ооң чылдагааны болза, материалдарны камнап алырын сагывайн келгенивисте. Цехтерде хол-биле кылыр хөй ажылдарны ам-даа механизастаарын чедип албаандыр бис. Долу механизация чок ужурунда кыска үе иштинде хөй продукцияны белеткээри хожудап турар.

Бо сорулгаларны боттандырары коллективтиң бүгү кижилериниң чогаадыкчы ажыл-херээнден кол хамааржыр.

Тыва республиканың ажылчын аңгызын төлээлеп, чедиишкинниг-биле ажылдаарын бадыткаан шалыпчылар бисте хөй. Оларның аразында дээштиг чарыштың ачызында февраль айның даалгаларын база ажыр күүсеттинер. Төп Комитеттиң чаа доктаалынга төлептиг харыы кылдыр бүзүрелдиг ажылдаарынче кирипкен Иван Коновевтиң, Полина Казанцеваның, Галина Бендерлыхтың бригадалары мурнуку одуругда.

М. ДАНЬШИНА,
заводта улуг экономист.

Төлептиг ужуражыр

Совет Эвилелиниң бежен чылынга холбаштыр үндүрген СЭКП Төп Комитединиң доктаалын бүгү улус улуг сонуургал-биле таныжып турар. Хөй националдыг социалистиг күрүнени тургусканы — бүгү совет кижилерниң революстуг чогаадыкчы чоруунуң кайгамчыктыг түңнели болур дээрзин ында тодаргай айтып, бо үениң иштинде бистиң Төрээн чуртувустуң маадырлыг тиилелгелериниң болгаш үлегерээниң эрткен оруунче өргаарал-биле көрүп турар дээрзин ында демдеглээн. Бо бүгүнү бистер боттарывыстың амыдыралывыстан-на көрүп турар бис.

Совхозтуң парткому ол доктаалды бүгү ажылчын, албан-хаакчыларга таныштырар сорулга-биле бирги ээлчегде агитаторлар болгаш политинформаторларны өлче хаара тудар, политмассалыг ажылды улам күштелдирер бис. Төп Комитеттиң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле тускай хемчеглерни чогаадып, ону организастыг болгаш политиктиг ажылывыстың үндезини болдурар бис.

ССРЭ-ниң юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш, социалистиг чарышты улам калбартырын доктаал биске дагзып турар.

Амгы үеде совхозтуң ажыл-ишчилери беш чылдың ээлчеглиг чылында шалыпчы базымнарны кылып, кызымаккай ажылдап турар. Бо хүннерде совхозтуң 3000 хоюу хураганнаан. Хойжуларның болгаш сакманщиктерниң шудургу ажылының ачызында мал төлү менди доругуп турар. Малчыннар малды хүр кыш ажырар дээш хемчеглерни ап турар.

СЭКП ТК-ның доктаалы бисти чаа-чаа чедиишкиннерже кыйгырып, моон соңгаар улам үре-түңнелдиг ажылдаарынга сорук кирип турар.

З. ЧООДУ,
«Тес-Хем» совхозта партком секретары.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА УТКУШТУР

СЕПТЕЛГЕ АДАКТАЛГАН

Чыраа-Бажы суурнуң адаа ужуунда улуг-ла ак бажың турар. Оон барааның кайы ырактан-на көрүп болур. Үе сиңе берген кара хөректээштерлиг күдер эрлер ол бажыңга дан бажында-ла баарлар. Байнаардаа ажыл-херек ужурунда чорууур янзы-бүрү машиналар база-ла дан бажында оон караннадып үнер. Бо дээрге «Чыраа-Бажы» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы-дыр.

Бо хүннерде ында ажылдаш хайныышкынныг. Чооктулап олурар часка уткуштур техника септелгезин дүрген доозар дээш, совхозтуң механизаторлары хол салбайн, аразында чарыштыг, тура-сорукутуг ажылдап турарлар.

Септекчилерниң ажыл-херээн сонуургап көөрү-биле бир эртен мастерскаяга чеде бердим. Эжик-экезинда дарганнаар өрээл. Ында ийи эр ажылдап тур. К. Сагаан сыгылап турар кызыл демирни хөрүк одундан ызырар-кыскаш-биле ушта сон эккелгеш, улуг дөжү кырынга салыптарга, эжи ону хап эгеледи. Дем чаа-ла хевир-дүрзү чок демир удавааңда-ла херектиг кезек болу берди. Сагаан ол кезекти салбышаан, чугаалай-дыр:

— Бирээ болган! Ам каш херек ийик моң?

— Ам-даа хөй херек...

Ол дарганнарның ажылдап турарын көргеш, «бо-даа ажылдап турда амыр эрлер-дир» деп иштимде бодадым.

Тракторлар чазып, эптээр делгем өрээл. Ында хөректээштеринде үе сиңе берген эрлер чай-чапсар чок ажылдаан турлар. Машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Моңгуш Доржуга аңаа ужуражы бердим. Ол ажылдап турган эрлерже көрүп тура, меңээ чугаалады:

— Ажылдап турда амыр эрлер, аа! Ана арлып турар.

— Мында септелгениң байдалының дугайын чугаалап берип көрем, Моңгуш Мажааевич — деп, оон диледим.

— Техника септелгезин эрткен чылдың ноябрьда-ла организастыг эгелээн бис — деп, ол эгеледи.— Ам 28 трактор андазыны, 35 сеялка, 190 комплект илиир белен кылдыр септеттинген. Янзы-бүрү марканың 57 тракторун септээрин планнаан чүве. Оон 15-жин «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык, Чадаана салбырларынга септээн, а 39 тракторну совхозтуң механизаторлары боттары бо мастерскаяга септеп алган. Ынчангаш септелге колдуунда шыкпарлыын тур. Арткан техниканы септээрин мартта бүрүн доозар сорулга салдынган.

— Септелгени кандыг арга-биле чорудуп турарыл?

— Звенолар аайы-биле кылыр арганы ажыглаан бис. Мында дөрт звенону тургускан. Оларга тус-тус белдирзерни быжыглап турар.

— Механизаторлардан септелгеде кымнар мурнакчы ажылдап турарыл? — деп, Моңгуш Мажалевичиден айтырдым.

— Трактор септелгезинде Кужугет Эзир-оол биле Ооржак Бүрбү чарыштың тиилекчизи болган. Оларның звенозу ам алдыгы тракторну септеп кирипкен. Оон ынай кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде Моңгуш Эрес-оол, Кара-Сал Картыг-оол, Куулар Оолчукай, Ооржак Белдир-оол олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Тоску беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдарын чедиишкинниг эрттирер, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг белек-биле уткуур дээш, «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары ынчаар ажылдап турар.

ЧУРУКТА: септекчилер Б. Сенди биле К. Сагаан.

К. ЭНЕР-ООЛ.
Авторнуң фотозу.

ЧОҢГА ТАНЫШТЫРГАН

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалы-биле Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилери таныжып эгелээн. Районнуң лекторлары бо хүнге чедир 23 черге партияның чугула документилерин чоңга таныштырган. Аңаа нииттизи-биле 46 кижи санал берген.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң мурнакчы хойжузу Тюлюш Дадар-оол ындыг хуралга санал бергеш, мурнунда социалистиг хүлээлгезин эде көрүп, чаа бедиткен хүлээлгени алган. «Улуг-Хая» совхозтуң хойжузу Тюлюш Сүрүңмаа бо чылын төрүүр 100 хойдан 102 хураганны, бир хойдан-на 2 кг 500 грамм дүктү кыргып ап, 10 тонна сигенни, бир тонна будук-бүрүнү бодунуң күжү-биле белеткеп алырын чугаалаан.

Районнуң политинформаторлары, агитаторлары 87 малчынның кодаларын кезип, таныштырылга кылган.

Районнуң ажыл-ишчилери бүгү совет улус-биле бир демей ол улуг байырлалга төлептиг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгелерни алгаш, оларны амыдыралга боттандырып кирипкеннер.

Д. АРАКЧАА.

БАЙ-ТАЙГАДАН

Районнуң «Тээли» совхозу бо чылын нииттизи-биле 6197 га тарылга шөлүнге янзы-бүрү культураларны тарыыр планныг.

Бо хүннерде 728 тонна тараа, 296 тонна чаңгыс чылдыг сиген, 42 тонна кукуруза үрезинин арыглап дооскан.

Үрезин арыглаашкынынга Куулар Максимге удурткан комсомолчу бригада эки ажылдаан.

Ол ышкаш совхозтуң септелгеге чогуур 38 тракторларындан 32 тракторну септээн. 19 сеялканы, 29 андазынны, 125 илиирни бүрүн септеп дооскан.

Маңаа токарьлар Жар Виктор, Серен Шимит, механизатор Байыр-оол Сарыг-оол олар мурнакчылар болуп, хүн нормазын ажыр күүседип турар.

• • •

Районда мал оолдаашкыны үргүлчүлеп турар. «Мурнакчы» колхозтуң малчыны Сержи Салчак төрүүр 100 хойга онааштыр 113 хураганны ам безин менди алган.

• • •

Районнуң культура ажылдакчылары айның сөөлгү четверг санында малчыннарже ээлчеглиг үнүүшкүннерни доктаамал чорудуп келген.

Бо удаада Тээли совхозтуң Бай-Тал, Кызыл-Даг салбырларынга болгаш «Мурнакчы» колхозка чорааннар. Бригадага районнуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң киржикчилери, эмчилер, автолавка садыгжылары болгаш лекторлар кирипкен.

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын малчыннарга база таныштырган.

• • •

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң планын ёзугаар Тээли совхозтуң төвүнге, Бай-Тал, Кызыл-Даг салбырларга агитаторларның, политинформаторларның болгаш лекторларның семинары болуп эрткен.

Аңаа «Районнуң 1971 чылда ажыл-агыйының түңнелдериниң болгаш 1972 чылда сорулгалар дугайында», «XXIV съездиниң материалдарынга дүүштүр чон ортузунга политмассалыг ажылдарны канчаар чорудары» база «Кижи болгаш хоойлу» деп темаларга лекцияларны районнуң харысаалгалыг ажылдакчылары номчааннар.

К. БИЖЕК.

ЛИВИЯ ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИНИҢ БАШТЫҢЫН Н. В. ПОДГОРНЫЙ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Февраль 28-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Ливия Араб Республиканың Москвада чоруп турар чазак төлээлериниң баштыңы, Ливия Араб Республиканың Революстуг командылалының кежигүнү Абдель Салам Джеллудту Кремльге хүлээп алган.

Эп-найыралчы беседа үезинде совет-ливия харылзааларны хөгжүдериниң айтырыгларын, а ол ышкаш Чооку Чөөн чүкте байдалды, делегейниң өске-даа чугула айтырыгларын чугаалажып көрген. (СЭТА).

Айның кургаг чериниң довураа

ССРЭ-НИҢ ЭРТЕМНЕР АКАДЕМИЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ ЛАБОРАТОРИЯЗЫНДАН РЕПОРТАЖ

Автоматтыг «Луна-20» совет станциязының Изобилия (Байлак) далайының чоогунда кургаг черден казып алган ай довурааның идегелдиг «шыгжамыры» боон чораан аппаратты хөй белеткел ажылдарын кылган соонда (ол бүгү ажылдар 14 шак үргүлчүлээн!), февраль 27-ниң эртенинде ажыткан. Лаборант ооң иштинге чораан чүүлдү кандан кылган кылын аптараның иштинде өске бүгү херексилдер-биле кады суп каан, каң демирден кылган узун дескиже кончуг аяар уруп кааш, ооң мурнунда хүн «Луна-20»-ниң дедир ээп кээр аппарадының айдан Черге эккелген элдепейлиг материалын бакылап көөрүнче журналистерни чалай-дыр.

Айның даг-даштыг черинден келген, эртемденнерге безин билдинмес довурак бо-да болгай: хүл ышкаш хевирлиг, куузумаар ак өңнүг, довурак ышкаш болду. Оларның аразында элээн улуг болгаш база-ла куузумаар «дашчыгаштар»-даа бар. Көрүп турарга, арга-арыг иштинге чап-чаа-ла өжүп, хөмүрерген одагның хүлү-даа ышкаш сагындырар болду — кыдыгларында сантиметрлер-биле хемчээп каан демги дескиниң иштинде төп каан материалды баштай көөрге ындыг.

«29» деп демдеглеп каан черниң мурнунда — алдыгы сантиметрниң дужунда — улуг эвес, борбак-борбак довурактар-даа чыдар. Ооң өңүн болгаш өске-даа демдектерин ап көөрге, ол — амдызында эртемденнерниң эң эрте-бүрүңгү кристаллдыг материал деп санап турары анортозит дээр минералга дөмейлежир. Ынчаарга ооң мурнунда ай кырындан эккелген кадыг довурактарның хевирин шинчилеп көргениниң түңнелинде анортозиттиң назызы — үш миллиард ажыг чыл деп тодараткан болгай. Ынчалза-даа эртемденнерниң бо мырыңай чаа алган материалында чогум-на ындыг минерал бар деп бадыткаары амдызында эрте болуру чугаа чок.

Айның кургаг черинден эккелген ол бүдүмелдиң даштыкы хевирин көөрге, айның далайларында чаптылган материалдан дыка өңгүр болгаш ылгалдыг деп чүве тодаргай. «Луна-16» деп автоматтыг станцияның эккелгени довураан көөрүвүске, ооң өңү куузумаар, барык кара болгаш демир ышкаш кыланзымаар болганын ам-даа утпаан мен.

Ай материалын совет эртемденнерниң эң-не баштай Черге эккеп ап шыдашкан үезинден бээр ам бүдүн-чартык чыл эрткен. Ынчангаш айның Изобилия далайының девискээринден алган «далай элезинни» Совет Эвилелинге бүгү талазы-биле ыяк шинчилеттинген. Ол довурактың хевирлерин совет эртемденнер Чехословакияның, Венгрияның, ГДР-ниң, АКШ-тың эртемденнеринге база дамчыдып берген... Оларның кады кылган шинчилелдеринден айның бойдузун билип алырының талазы-биле дыка хөй чугула чүүлдер илереттинген. Ай далайларының довураан шинчилеп турганының үезинде Черниң агаар-бойдузунга безин дадарын, үрелбес эң арыг дээн демирниң бар болганы дыка солун боон турар. Ол ышкаш Чер кырында чок, мырыңай чаа минералдар оон база тывылган болгаш оларны ыяк шинчилеп көргенин база билдингир. Айның оргу дески черлериниң довурактарының химиктиг болгаш физиктиг шынарлары база бүгү тала-биле шинчилеп көрген.

— Базальт дээрге, айда эң нептереңгей бүдүмелдиң бирээзи дээрзи ам билдинген — деп, сурагдыг совет эртемден, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, академик А. П. Виноградов лабораторияга болган кыска парлалга конференциязынга журналистерге чугаалаан.

— Бистиң планетавыстың мөңге эдеринчизиниң кыры колдуунда-ла базальты-биле шыптынган деп база бодап болур... — деп, ол демдеглээн.

Ай кырының оргу черлеринде — ооң далайларында даш бүдүмелдерин четчири-биле билир бис. Ынчалза-даа айның даг-даштыг черлери амдызында билдинмес... Ынчангаш автоматтыг «Луна-20» станцияның эккелген бүдүмелин баштай шинчилээри айны өөренип көөрүнге улуг базым болур деп эртемден демдеглээн.

Айның бот-боттарындан ылгалдыг черлери — далай болгаш кургаг чер девискээрлеринден алган минералдарны шинчилээри — Айның болгаш Черниң тывылганының айтырыгларын өөрениринге чаа чүүлдү бээр.

Автоматтыг станция «Луна-20»-ниң эккелгени кургаг чер довураан совет эртемденнер шинчилеп эгелээннер. Айга шинчилелдиң чер кырында ээлчээ эгелээн...

Д. ДМИТРИЕВ,
(СЭТА-ның тускай корр.).
МОСКВА.

Бистиң республикавыстың көдээ тудугларында

ХҮН БҮРҮНҮҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ АЛЫР

Партияның XXIV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары-биле тоску беш чылдың ийиги чылында бердинген капитал салыышкынның долузу-биле ажыглап шиңгээдип алган турарын база Совет Эвилелиниң тургустунган хүнүнге күш-ажылчы белектиг уткуражыр дээш, бистиң чуртта калбарган социалистиг чарышка киржип, № 463 КМК тудуг колонназының ажыл-ишчилери боттарының арга-курлавырын санап көргеш, бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Күрүне планын декабрь 27-де күүсеткен турарын, пландан ажыр 30 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын, 6852 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирерин, Чадаана хоорайда Советтер бажыңын «Тудугжу хүнүн» таварыштыр дужаарын, бода, шээр малдарның кажааларын Октябрьның 55 чыл оюнга уткуштур киирерин, тудуг материалдарының камналгазын күштелдирип база чогаадыкчы саналдарын ажыглавышаан, 10,5 муң рубльди камнаарын социалистиг хүлээлгеде көрген.

Коллективтиң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгазы харысалгалыг. Ону чедиишкинниг боттандырарда КМК-ның партия, профэвилел база комсомол организациялары боттуг организакчы ажылдарны чорудар, тудугжу бүрүзүнүң күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүн чедип алырынга чугула рольдуг болур ужурлуг. Ылаңгыя партия организациязы социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаарының айтырыгларын хүн бүрүнүң кичээнгейинге алган. Социалистиг чарышты бригадалар аразында организастаан. Тудугжулар ортузунга партияның доктаал, шиитпирлериниң талазы-биле таныдылга ажылдарын кылбышаан, эрткен үениң күш-ажылчы базымнарын анализтеп, четпестеривистиң чылдагааннарын тодарадып турар. Тудугжу бүгү чүүлдү хандыр медереп билген турда, ажыл бүдүрүмчелиг болур. Тоску беш чылдың бирги чылында организастап чорутканывыс түңнелинде күрүне планын, алганывыс даалгаларны күүседип, күш-ажылчы элээн чедиишкинниг болган бис.

Бригадалар ортузунга калбарган социалистиг чарышка Ленин орденниң эдилекчизи коммунист Чимит-Доржу Хомушкунуң удуртуп турары 19 кижи составтыг бызаңчыларның коммунистиг күш-ажыл бригадазы тергиидээн. Ол коллективте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эң-не бедик болуп, ийи-ийи квартиралыг 14 чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер хүлээлгезин ажыр күүседип, ийи квартиралыг 1 бажыңны хуусаа бетинде тудуп, ажыглалга киирген.

Ол ышкаш хоочун тудугжу Саая Достакка удурткан бригада социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен болгаш коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алыр дээш кызымак, шудургу ажылдап, квартал санында күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Оон түңнелинде ук бригада бедик атты төлептиг-биле чаалап алган.

Бригадир Д. Саая бригаданы билдилиг-биле удуртуп, күш-ажылды организастаарын бедик деңнелге тургускан. Бүдүрүлгениң планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседип, 14 ийи квартиралыг бажыңнарны база 300 шээр малга бир кажааны эки шынарлыг туткаш, чогуур хуусаазында ажыглалга киирген. Ам ол бригада коллективте мурнакчы бригадаларның одуруунда кирген.

«Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш база ону амыдыралга боттандырар сорулга-биле партия организациязы тоску беш чылдың ийиги чылында коллективтиң мурнунда салдынган бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг боттандырар дээш, бригадалар ортузунга социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаарын оралдажып турар. Бригадалар бедиткен хүлээлгелерни ап, бот-боттарын чарышка кыйгырышкан, соруктуг ажылдап турар. Социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, хүлээлгезин эң эки күүсеткен бригаданың ат-алдары дээш «Күш-ажылдың алдары» кызыл тукчугашты көдүрүп турарын шиитпирлээн бис. Чарыштың тиилекчилери болгулаан бригадаларга акша шаңналын тыпсырындан аңгыда халас кино, концерт көргүзерин организастап турар. Январьда Д. Сааяның бригадазы тиилекчи болган.

Социалистиг чарышта бызаңчыларның, дашчыларның болгаш шеверлекчилерниң 17 бригадалары хаара туттунган. Ол дээрге бүгү ажылчыннарның 75 хуузу чарышта киржип турары-дыр.

Бистиң № 463 КМК-да ам коммунистиг күш-ажылдың 3 бригадазы бар, ындыг бедик атты чаалап алыр дээш ам 5 бригада демисежип турар.

Бригадаларның, мастер участоктарының күш-ажылчы көргүзүглерин ай санында көргүзүг самбыраларынга доктаамал бижип турар. Социалистиг чарышта идепкейлиг киришкен, даалгаларны күүседиринге бедик күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган ажылчыннарны экскурсияладырын ленинчи черлерге организастап чорударын шиитпирлээн.

Январь айның планныг онаалгазын коллективтиң ажыл-ишчилери чедиишкинниг күүсеткен. Тудуг-монтаж ажылдарының ниити планын КМК 108 хуу, боттарывыстың күжүвүс-биле кылыр ажылды 105 хуу күүсеттивис. Февральда темп кошкаваан.

Партия организациязы чедип алдынган күш-ажылчы чедиишкиннерни улам быжыглавышаан, тудугжу бүрүзүн күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге чаңчыктырып, политмассалыг, организакчы, тайылбыр ажылдарын доктаамал чорударын чугулалап турар.

Ч. СЕНДАЖЫ.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 КМК-да парторг.

Эки ажылдыг бүдүрүлге

Хову-Аксының үлетпүр бүдүрүлге комбинадының ажыл-ишчилери эрткен чылын алган бедиткен социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг боттандырган. Тодаргайлаарга бараанныг продукция бүдүрүп үндүрериниң планын 106.6 хуу, ооң садыгарылгазын 104.8 хуу күүсеткен. Бараанныг продукцияның бир ажылчынга хамаарыштыр бүдүрүп үндүрүлгези мооң мурнунда чылдарга бодаарга өскен болгаш ооң бот-үнези чиигээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Совет Эвилелиниң бежен чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Кызылдың үлетпүр бүдүрүлге комбинадында эш Баланчуктуң удурткан бригадазының ажылчыннарын социалистиг чарышче кыйгырган.

Чылдың баштайгы айында бүдүрүлге 75 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер тургаш, херек кырында 86 муң рубльге бүдүргеш, планын 114 хуу күүсеткен. Садыгарылга планын база ажыр күүсеткен.

Эки түңнелдерни чедип алырынга коллективтиң цехтер аразында калбарган чарыжы улуг рольдуг болган. Ыяш дилдирер цехте К. Попкин биле А. Берловтуң бригадалары боттарының аразында социалистиг чарыштыг, бот-боттарының дуржулгазын солчуп ажылдап келгениниң түңнелинде кайы-даа бригада январьда ниити продукция бүдүрер планын 124 хуу күүсеткен. Ында мурнакчыларның саны хөй. Оларның бирээзинге бүдүрүлгениң хоочун ажылдакчыларының бирээзи Геннадий Юршинскийни ап болур. Ол эрткен айның планныг даалгазын 160 хуу күүсеткен.

Чазаныкчылар цегиниң ажылчыннары ол цехтен база-ла чыдып калбайн турар. Олар январьның планын 120 хуу күүсеткен. Ында ажылчыннарның хөй кезии аныяктар. Комсомолчулар Александр Городилов, Виктор Дмитриев эрткен чылын Ак-Довурак хоорайның № 41 профессионал-техниктиг училищезин дооскаш, мааа ажылдай бергеннер. Цехтиң бригадири Григорий Оюн бо коллективке 1962 чылдан тура ажылдап келген бедик мергежилдиң чазаныкчызы. Ол бодунуң үр чылдарда чедип алган байлак арга-дуржулгазын бригаданың аныяктарынга дамчыдып берип турар. Бригадада кижи бүрүзү бот-боттарының аразында чарыштыг.

Амгы үеде Хову-Аксының үлетпүр бүдүрүлге комбинадының ажыл-ишчилери бо чылдың бирги кварталының планныг даалгаларын марттың 20-де күүседир дээш шудургу ажылдап кириппкен. Олар чүгле план күүседирин ажырар эвес, а кылган ажылының шынарын экижидеринче улуг кичээнгейни салып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: чазаныылга цегиниң бригадири Г. Оюн (үстүнде); ыяш дилдирер цехтиң мурнакчы ажылчыны Г. Юршинский.

В. ЧАДАМБА.

ХОЙЖУ

«Мөген-Бүрен» колхозтуң хойжузу Иргиттиң кыштаа Бора-Сүүрде. Мугур-Шегетейде бора-бора сүүр тейлер каъттажкак-каъттажкак бооп алгаш чапты берген, кадар оъттуг, шээр малдың чогумна ораны ол.

Барлык хемниң бажы — Тоолайлыг хемге каш чыл иштинде сарлык кадарып, чыл-чылда-ла бедик көргүзүглерлиг боол келген. Чыл санында төрүүр 100 сарлыкка онааштыр 90-дан өрү бызааларны өстүрүп ап келген. Сарлыктарын кыргааш, колхозунга дыка хөй дүктү дужаап келген.

1961 чылдың күзүнүнде кадарчыны колхоз баштаар чери кыйгырткан. Тоолайлыгдан аъттыг чоруткаш, Кызыл-Хая суурга хап чедип келген. Ол хүн колхоз баштаар чериниң хуралы боол турган. Хуралга колдуунда-ла кадарчылар келген. Баштаар чериниң конторазында чыылган малчыннардан Иргит малмаганның байдалын айтырып, оларның-биле чугаалажып хөөрешкен. «Мени чүге келдирткен чоор?» деп, ол иштинде бодап олурган.

Мурнап келген кадарчылар колхоз даргазының кабинединче киргеш үнүп кээп турганнар. Иргиттиң ээлчээ келген, кире берген.

— Мурнунда-ла чугаалашкан болгай бис, хой ажылы арай аскап турар апарган, ажылга кызымак, дуржулгалыг кадарчыларны, силерни база хой ажылынче шилчидерин бодап турар чүве. аалынар ниити-биле сүмележип, дугуржуп алдынар ыйнаан але, Чамый Күчүкович—дээш, колхоз даргазы Иргитче дорт көрген. Кабинетте улус шуптузу чүүлдүгзүнген хевирлиг болган.

Кара чажындан күш-ажылга, ылаңгыя мал ажылынга дадыккан болгаш, Иргит колхоз баштаар чериниң даалгазын хүлээп алган.

Оон бээр он чыл ажа берген. Чамый Күчүкович, ооң кадайы Маңзылбаа Чүлдүмовна колхозунуң хоюн кадарып, чыл-чылда-ла эки түңнелдиг боол келген. Он чыл дургузунда 3500 ажыг хураганнарны колхозунга өстүрүп берген.

Мөңгүн-Тайга районнуң агаар-бойдузу ширини. Чылдың кайы-даа үезинде хатшуурган болур, хар чаар, каш-каш хонуктарда мал кодаңга туруп бээр. Мөңгүн-Тайганың малчыннары бойдустуң болуушкуннары-биле демисежип, ниитиниң малын өстүрүп турарлар. Чамый Күчүкович Бора-Сүүрге кажан хар чаарын, шуурган болурун эки билир. Ынчангаш кышкы одарны план ёзугаар ажыглап, кадатты таарыштыр организастап турар.

Кадарчы өг-бүле тоску беш чылдың бирги чылында төрүүр 100 хойга онааштыр 93 хураганны алган. Ынчангаш 1971 чылда колхозтуң дээре көргүзүглүг кадарчыларының санынга кирген. Эрткен чылын сигенни кезип алган, кажаазын чылыглап алган кадарчының коданы хүрээгээй.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин боттандырып, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн күш-ажылчы белек-биле уткуп байырлаар сорулганы кадарчы өг-бүле салып алган. Беш чылдың ийиги чылында төрүүр 100 хойдан-на 95 хураганны алыр, 5 тонна сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Оларның коданында ам 273 хой оолдапкан, чаш хураганнар онча-менди доругуп турар. Он чыл мурнунда колхоз баштаар чериниң берген даалгазын Чамый Күчүкович, ооң кадайы Маңзылбаа Чүлдүмовна ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

А. БЕГЗИ,

«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Комсомолчу Зоя Чамзы «Ак-Эрик» колхозта Улуг-Күзег сүт-бараан фермазынга саанчылап эгелээш, улуг үр болбаанда болза, арга-мергежилин кызымак бедидип, мурнакчыларның бирээзи апарган. Эрткен чылын аныяк саанчы тус чер уксаалыг бир инектен-не 1206 килограмм сүттү саап алган. Ол бо чылын улам-на бедик көргүзүгнү чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Зоя ЧАМЗЫ.

А. ДЕМБРЕЛЬДИҢ фотозу.

Хой ажылында чугула айтырыг

Чамдык түңнелдер, бодалдар

Районнуң одар девискээрин ажыл-агыйларга хуваай көөрге оон хөй кезии «Тес-Хем» совхозка хамааржып турар. Ол одарның шынары база эки, ылаңгыя шээр малга кончуг таарымчалыг. Мааа бистиң совхозтуң хоюу чылдан чылче улам өзүп турары база чижек болур.

Тоску беш чылдың ийиги чылында шээр малдың ниити санын 33200 чедир өстүрерин, төрүүр чүс башка онааштыр тозандан өрү чаш малды алырын, 7630 центнер хой эъдин болгаш 606,5 центнер дүктү бүдүрерин планнаан. Бо сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээринге хамыктың мурнунда малга быжыг чем-суурну хандырарындан, таарымчалыг кажаа-турлагны белеткээринден чугула хамааржыр. Ол ышкаш малдың өзери, ооң бедик продуктулуг болуру ээзиниң эки ажаалда, хайгааралындан болурун ажылдың практиказы улам бүзүредип турар.

Бир эвес мал ажылынче доктаамал кичээнгейни угландырып турар С. Монгалби, Х. Чооду, С. Самба ышкаш мурнакчы хойжуларның дуржулгазын калбарткан, үндүрген шиитпирниң, алган социалистиг хүлээлгениң күүселдезин организастаа болза, бистиң совхозтуң мал ажылының талазы-биле көргүзүглери амгызындан ыракта эки, четпестер-даа эвээш болур ийик.

Ветеринария эртемнериниң кандидады Илья Кызыл-оолдуң «Шын» солунга парлаан «Дүвүренчиг байдал чүден болганыл?» деп чүүлүн база ону деткип бижээн элээн хөй чүүлдерни номчуп таныштывыс. Шак ындыг байдал бистиңниде база барын өөренип көрдүвүс. Хойнуң өзүлдези чөгенчиг, чижээ, 1969 чылда 28.683 турганындан 1971 чылда 28.874 баш болган. Дүк бир хойга онааштыр ынчаарда 1700 грамм турганындан өзүлде болбаан. Төрүүр чүс хойга онааштыр 1969 чылда —85, 1970 чылда—84, а эрткен чылын чүгле 81 хураган алган. Күрүнеге саткан хойнуң дириг деңзизи база чоорту кудулаан. Ол ышкаш центнер дүктүң бот-үнези 1962 чылда 180 рубль турган, а ам 218 рубль апарган.

Ажыл-херек бүрүзүн кижилер, кадрлар кылып бүдүрер болгай. Малчыннарны шилип деңшидер, өөредип мергежилдер, бот-харысалгазын бедидер хемчеглерни кошкак боттандырып турар. Оон уламындан будагдап самчыгдаар чоруктар харын чыл бүрү көвүдеп турар. Чижээ, 1969 чылда—3656, 1970 чылда—4151, а эрткен чылын — 4352 баш малдан совхоз каражадаан.

Чайын куруктур семирткен, кыжын хүр чыл ашкан малдың продуктулуу-даа бедик, ооң чаш төлү-дээ боткур, дүрген мандыычал болур. Совхоз мал чемгерилгезиниң чеден ажыг хуузун одардан, а үжен хире хуузун белеткээн чемден хандыртынып турар. Мындыг турбуже, одарны чөп ажыглаарынче кичээнгей амдыгаа чедир кошкак болуп артпышаан. Чижээ, совхозтуң Оруку-Шыпаа салбырының делгем одарлары (ноябрьдан апрельге чедир) суггат чогундан четче ажыглаттынмайн турар. Ол девискээрге суггат айтырыы чүгле кыжын эвес, чайын болгаш күзүн база берге. Сарыг-Бел, Шенек-Хараган ышкаш черлерге кудук белеткээри, суг соортур автомашиналарны көвүдедири онза негеттинип турар.

Малдың уксаазын экижидери, ылаңгыя тарып боозадылгаже кичээнгей салыры чугула. Совхозтуң зооветеринария ажылдакчылары хой тарылгазын багай башкарып, хыналда чорутпайн турарындан 1970 чылда тараан үжен беш коданның 8380 ажыг хоюнуң чүгле 35 хуузу чогуур өйүнде оолдаан.

Бот-орулга-чарылга дээрге социалистиг ажыл-агыйны организастаарының, социалистиг өнчүнү быжыглаарының чугула аргаларының бирээзи. Ол болза совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузуп турар үеде онза ужур-дузалыг болур. Бистиң совхоз хойжу бригадаларны бот-орулга-чарылгалыг болдурарынга баштайгы үеде чамдык хемчеглерни алза-даа, сөөлгү үеде ол айтырыг барык уттундурган.

Үстүү-Шыпаа, Оруку-Шыпаа салбырларында тус черниң хоюу, а Берт-Даг салбырда экижиткен уксааның хоюу бар. Берт-Дагда ышкаш кажаа-турлагны таарымчалыг хандырар болза, совхозтуң өске-даа салбырларынга нарын дүктүг уксааның хоюн база өстүрүп болур, одар эки, мал чемнери белеткеп алырынга ыгал чок. Бир кол негелде тарып боозадыр пунктуларны салбыр бүрүзүнге белеткээри болур.

Б. ДОЮНДУП,
М. СУНДУВЕЙ.

МАЛЧЫННЫҢ САНАЛЫ

Ооржак Чирик—Саглының үндезин чурттакчызы, аныяандан бээр мал ажылынга өскен кижи. Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозу тургустунган 1952 чылдан бээр малчыннаан. Хой, теве, чылгы, инек дээш, ооң кадарбаан малы-даа чок. Эрткен чылын малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер талазы-биле чедиишкиннери дээш колхоз баштаар чери ону богба-биле шаңнааны таварылга эвес. Хоочун малчын бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 102 хураганны менди ап, бир хойга онааштыр 2,4 кг дүктү кыргып алырын хүлээнип турар.

Хой ажылын сайзырадыр талазы-биле тускай эртемниглерниң болгаш малчыннарның солунга көдүрүп турар айтырыгларын ол улуг сонуургал-биле көрүп, таныжып турар болду.

— Бистиң колхозта ол талазы-биле айтырыг өске черлерден дээредевес — деп, Ооржак Чирик чугаазын эгеледи.— Хойнуң чогум кандыг уксаалыы билдинмес, дүгүн бир бодаарга өшкүнүү-даа дег, чамдыызы аңзыг-даа. Хойнуң мага-бодунуң бүдүжү база өскерилген. Алызында бистиң ажыл-агыйга чүгле тыва уксаалыг хой турзун дээп чүве болгай. Мен, бодап көөрүмге, хойну чаңгыс аай уксаалыг болдурары черле чөптүг.

Он ажыг чылда чүгле тыва хой малдап келдим. Амгы тыва уксаа дижип турарывыс хойларның дүгү эвээш болуп турары шын. Шынында бо дээрге шаандагы ёзулуг тыва хой база эвес деп санаар мен. Бо хойларның дүгү тайыс, кадыг хылган, тоглап дүжүп чоруур боор-дур. Бүдүжү хевиржок, мага-боду бичежек, ишти шөртегер, ооргазы хөкпегер болгулаар. Тыва уксааны катап тургузуп алыр болза, дүгү ыракта-ла хөй, эъткир, шыырак болур ийик.

Бис боттарывыс эр хураганнарның аразындан эки шынарлыын шилип база турдувус. Дүгү узун, хоюг, мага-боду өске өөрүнден соокнур, бажы дыдыраш, боостаа дүгү чогдурлуг, деңдеси эъткир ындыг хураганнар таварышкылаар-дыр. Ындыг хураганнарны демдектеп каарывыска, хураган үзүп турар үеде ирт кылдыр чазап кааптары хомуданныг-дыр. Эштериң сүмелеп турарын ёзугаар, эки шынарлыг бүдүрүкчү кошкарларны таварышкан хой бүрүзүнге эвес, хойнуң уксаазының, класының болгаш харназынының аайы-биле шын шилип алыры черле чөптүг. Оон ыңай бонитировканы, класстаарын болгаш браактаарын кыргылда мурнунда чорутпайн турары чогуур түңнел бербейн турар.

Күрүнеге садар малды баш удур үзери чугула деп бодаар мен. Бисте ышкаш, кажан эът дужаар өй бачыдадып келирге, буу-хаа-ла таварышкан кодандан үскеш, чорудар чорук уксаажыдылгага шаптыктыг.

Ооржак Шырапович мал чеминиң балансызын таарыштыр тургузарын база бо айтырыгга холбап турар. Өвүр мал чемин четчир кылдыр курлавырлап алыры болдунмас чер болганда, аңаа эки үнүп болур культуралар—көк чочак-тараазының, көк суланың, хой чылдыг сигеннериниң тарылгазын калбартыры чугула арга деп ол санап турар. Хойну январь-февраль айларда оолдадыры, хураганнарның дүрген дүк бээринге, деңгилдезинге, нелериниң семиртилгезинге ажыктыын, малга чаңгыс аай хевирниң улуг кажааларын тударын, малчыннарның ээлчеглиг кадатче шилчилгезиниң чогумчалыын Ооржак Шырапович база деткип чугаалап орар.

В. ОЧУР-ООЛ.

Колхозтарда отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАТКАШ, БУРУНГААРЛААР

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң отчёт-соңгулдалыг хуралы эрткен чылын ажыл-агый элээн чедиишкиннерлиг болганын демдеглээн. Малдан алыр продуктуларны эътти, сүттү бүдүрерин көвүдеткен. Пландан ажыр 114 центнер сүттү, 97 центнер эътти күрүнеге саткан. Бир инекке онааштыр 1509 килограмм сүттү саап алган ийикпе, мурнуку чылдың деңнелинден барык-ла үш чүс килограмм көвүдээн. Чүс баш төрүүр малга онааштыр 88 бызааны, 106 хураганны, 100 кулунну камгалап алган. Отчёттуг үеде күрүнеге саткан бүгү хойнуң 94 хуузу ортумак болгаш ортумактан өрү күштүг болган. Ол көргүзүг эрткен чылгызындан 13 хуу бедик, оон ачызында 32,3 муң рубльди хой сатканындан алган. Бода малдың семиртилгези база дээре. Колхоз чүс ажыг хаваннарны садып алгаш азырап турар. Азыралда молдургалар база бар. Олар—эъттиң бир чугула курлавыры.

Мал ажылының мурнакчыларының бо чедиишкиннерге улуг салдарын колхоз баштаар чериниң даргазы эш У. Дөмүр-оол илеткелинге демдеглеп, оларның аттарын адаан. Ол-ла хуралга дыка хөй эштерге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, I болгаш II класстың хойжулары деп аттарны тывыскылаан. Эрткен чылын мал ажылынга база өске-даа алырларга районнуң өске ажыл-агыйларындан дээре көргүзүглерлиг болгаш, колхоз партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Илеткелчи четпестерге онзалап доктааган. Санал берген колхозчулар баштаар чериниң ажылы черле шымбай, үре-түңнелдиг болганын демдеглевишаан, ам чаа составтың кичээнгейинге турар ужурлуг айтырыгларны айыткан. Бирээде, мал бажын өстүрериниң планнары күүсеттинмээн. Оон чылдагааны — колхоз баштаар чериниң, тускай эртемниглерниң кошкак ажылы. Ол ышкаш чамдык малчыннарның харысалга чогундан хөй мал өлүп хораан ийикпе, самчыгдаттынган. Өлген болгаш тудаан хойнуң саны 1868 баш болган, ажыл-агыйның херегделинге 680 баш хөй чарыгдаттынган. Харысалга чок кижилерни баштаар черге чугаалажып турган. Истелге органнарынче шилчиткен таварылгалар бар. Дээштиг хемчеглерни ам-даа алырын, харысалга чок кижилерни мал ажылынга тургуспазын хурал колхоз баштаар чериниң негээн. Ажыл-агыйның эът херегделинге чарыгдалдарны шыңгыы кызыгаарлаарын база шиитпирлээн. Күрүнеге дужаап турар малдың ортумак деңзизи мурнуку чылдан бедик-даа болза, негеддеге четпезинден хөй артык малды садар ужурга таваржып турар. Ынчангаш мал семиртилгезинче, ооң уксаазын экижидеринче кичээнгейни күштелдирери чугула.

Бир хойга онааштыр дүк кыргып алыры мурнуку чылдан 1,34 килограммга эвээжээниниң, колхоз бо талазы-биле планнарын күүсетпээн. Тускай эртемниглер дүк бүдүрүлгезин көдүрер сорулга-биле тодаргай хемчеглерни алырын негээн саналдар эвээш эвес болган. Эң ылаңгыя элээн сайзырай берген меринос уксааның ам дедир баксырап, продуктулуунуң бадып турары дүвүренчиг.

Продукцияның бот-үнези аар. Сүттүң бот-үнези планнаттынганындан 3 рубльге, инек эъди — 30 рубльге көвүдээн. 1 центнер хой эъдин бүдүреринге 150 рубль 40 копеекти чарыгдаан ийикпе, ооң бот-үнези пландан 2 катап аар болган.

Чер ажылының продуктуларының бот-үнези база аар. Бо бүгүнүң түңнелинде планнаттынган арыг орулганың чүгле чартында бичии-ле хойун колхоз алыр аргалыг болган.

Колхозта чер ажылының культуразы кончуг кудулу. Ынчангаш тараа культураларындан эрткен чылын чүгле 5,2 центнер дүжүттү гектардан алган. Бо чылдан эгелеп доктаамал ажылдаар суггатчылар звенозун тургузары, сиген шөлдерин чемиңчидип, суггарары, илииртээри, ногаа тарылгазын улам калбартыры чугула деп, хурал санаан.

Машина, трактор ажыглалы мурнуку чылдардан экижээн. Бир автомашинага онааштыр 20.850 тонна-километр эрткен. Ол мурнуку чылдан 4 муң тонна-километр хөй. Чижеглеп алган бир тракторга 572 га чымчак аңдарылга онаашкан, ол дээрге сөөлгү үеде колхозка турбаан бедик көргүзүг. Бо ажылда четпес чүве —автомашиналарның орай ажылче үнүп, эрте чанып кээп турары. Ол ышкаш эзирик чолаачылар, авария кылыр таварылгалар ам-даа артпышаан. Механизаторлар, чолаачылар аразынга кижизидилге болгаш билиг бедидер ажылдарны экижидерин үе негеп келген.

Тудугжулар планнарын күүседип турза-даа, ажылының шынары пат. дузалал адырлар: пилорама, чазаныр чер чедимче чок ажылдап келген.

Хуралга кыштаглаашкынның амгы байдалын база чугаалашкан. Бүгү хойнуң 24 хуузу оолдаан, оларның төлү онча-менди. Малчыннарга дузалаары-биле колхоз төвүнден 148 кижи аъттанган. Ынчалза-даа даамай орар аргажок. Хойнуң суггарылгазы эки организастаттынмаан. Январь айда 34 хой, 2 бода мал өлүп хораан. Мал продуктуларын садары оожум. Социалистиг чарыш колхозтуң экономиказынга дээштиг салдарлыг болган турарын чедип алыры чугула.

Колхозтуң баштаар чериниң чаа составын соңгуп, колхоз тускай эртемниглерин хурал бадылаан. Баштаар чериниң даргазынга Уйнук-оол Дөмүр-оол катап соңгуткан.

А. ДЕМБРЕЛЬ,

«Шынның» корр.

А. Я. Лигостаев аттыг шаңнал

Алтай—сайзырангай мал ажыл-агыйлыг край. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш, колхоз, совхоз фермаларының ажылчыннарының идепкейин көдүрер сорулга-биле крайда социалистиг чарышты калбарткан.

Ажыл-ишчи чарыштың тиилекчилерин шаңнаарының чаа болгаш солун хевирин край организациялары тыпканнар. Мал ажылының адыр бүрүзүнде алдарлыг чаңгыс чер чурттуглары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары: машиналыг саалдаының мастери М. И. Заболотная, хаван ажаакчызы А. М. Фоминых, оператор-куш ажаакчызы О. В. Гавриленко, мал семиртилгезиниң мастери В. Т. Ватлук болгаш ары ажаакчызы В. Г. Афонин оларның аттары-биле адаан тускай шаңналдарны доктааткан.

Сурагдыг чиңге-нарын дуктуг алтай уксаалыг хойларның оранында хойжуларга база тускай шаңналды тургусканы билдингир. Ону «Курьинский» деп, уксаажыдылга заводунуң улуг хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Я. Лигостаевтиң ады-биле адаан.

Ады-биле шаңналды адаан кижи бүрүзү бодунуң адырында эң-не төлептиглерниң төлептии болуру билдингир. Андрей Яковлевич Лигостаев база ындыг. Ол ам-даа аныяк — чоокта бежен харже кирген. 20 чыл хой малдап келген. Крайда 8 муң хойжуларның аразында оон хөй ажылдаан, хойжунуң ажыл-херээниң бүгү-ле чажыттарын бүрүн шиңгээдип алган кижилер эвээш эвес болбайн аан. Профессионалдыг мергежил-дуржулга талазы-биле төлептиг кижилер А. Я. Лигостаевтиң төрээн ажыл-агыйында безин эвээш эвес, «Курьинский» заводтуң хойжулары ниитизи-биле чиңге-нарын дуктуг хураганнар өстүрер талазы-биле чуртка рекорд тургузуп турарын айтырга-ла четчир. 1968 чылда олар төрүүр 8000 хойнуң чүс баш бүрүзүнден-не 144 хураганнарны менди алган, а 1969 чылда — 139 болгаш 1970 чылда —149 хураганны доруктурган. Кыргып ап турар дүгү база хөй—элита болгаш бирги класстың уксаалыг хой бүрүзүнден 6,4—7 кг дүк.

Ынчалза-даа чиңге-нарын дуктуг хой ажылының шылгарангай мастерлериниң эң-не тергиининде Андрей Яковлевич сапаттынып турар. Ооң бүдүрүлге көргүзүглери доктаамал бедик. Көргүзүглерниң эң-не бедиин ол эрткен чылын чедип алган, хой бүрүзүнден 7,8 кг дүктү кыргып, чүс хой бүрүзүнден ортумак дириг деңзизи 29,7 кг 161 хураганнарны доруктурган.

А. Я. Лигостаев чаа чүүлче, мергежилин доктаамал бедидеринче чүткүлдүг. Чижээлээрге, 1956 чылда ажыл-агыйга бир дугаарында кышкы хураганнаашкынны чоруткан, а ооң соонда хураганнарны улуг бөлүктеп ажаарының аргазын нептереткен.

Ак сеткилдиг, шудургу ажыл-иши дээш, Андрей Яковлевич Лигостаев Ленин ордени болгаш өске-даа орден-хавыяалар-биле шаңнаткан, а эрткен чылын аңаа сески беш чылдың түңнелдери-биле Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Чыл түңнелинде социалистиг чарыштың тиилекчилери алдарлыг малчыннарның ады-биле адаан шаңналдарның лауреаттары болур. Олар СЭКП крайкомунуң, крайкүскомунуң болгаш крайпрофчөвүлелдиң I чергениң дипломубиле болгаш 800—1000 рубль өртектиг мебель гарнитуразы-биле шаңнадырлар. Ийиги черни ээлээннерге СЭКП крайкомунуң, крайкүскомунуң болгаш крайпрофчөвүлелдиң II чергениң дипломун тыпсыр. Оларга оон ыңай «Горизонт» деп телевизорну бээр. Тиилекчилер чиик машиналарны болгаш мотоциклдерни ээлчег чокка садып алыр эргелиг болур.

Алдарлыг малчыннарның адын эдилээн шаңналды чедип алыры ындыг-ла белен эвес.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Я. Лигостаев аттыг шаңналды чаалап алыр хойжу бир хойдан-на 7 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргып алыр, чүс хой бүрүзүнден 140-тен хөй хураганны өстүрер ужурлуг. Ол-даа шупту эвес. Конкурстуң негелделери малчыннарның дуржулга-мергежилин бедидерин база көрүп турар. Чүл дээрге, алдарлыг чаңгыс чер чурттугларының ады-биле адаан шаңналдың лауреадынга кандидат кижи бодунуң профессиязынга I класстың мастери болур ужурлуг.

Крайда социалистиг чарыштың негелделеринде мал ажылынга бедик көргүзүглерни чедип алган тус-тус районнарга, колхозтарга болгаш совхозтарга база тускай шаңналдар көрдүнген.

(«ОВЦЕВОДСТВО» журналдан).

ЧАГААЛАРДАН

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга уткуштур Чөөн-Хемчик районнуң Суг-Аксы суурнуң херээженнер чөвүлелиниң агиткварталар концертин организастаан. Түңнелинде бирги черни Советская кудумчузунуң № 7, ийигизин Алдан-Маадыр кудумчузунуң агиткварталары тус-тус алгылаан.

В. ТЮЛЮШ.

Эрткен дыштаныр хүнде Ак-Туруг кадыкшылга школазынга келир өөредилге чылында одаар ыяш белеткээриниң шеви болган. Шефке шупту 35 кижи киржип, 50 кубометр токпакты хап белеткээш школа чанында эккеп дүжүрген.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

* * *

«Тыва» совхозтуң аныяктары эрткен дыштаныр хүннерде хойжуларның коданнарынче үнүүшкүн кылып, шеф дузазын көргүскеннер. Теве-Хая школазының башкылар коллективи, совхозтуң мал ажылының специалистери хойжу О. Хуваанын кажаазын коптарып, коданның девискээрин арыглап аштаан. Кажаа дыка улуг, 800 баш хой турар.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ДАШТЫКЫДА

Америк-кыдат дыңнадыг

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Никсонунуң Кыдатка чорааның дугайында америк-кыдат дыңнадыгны Вашингтонда парлап чарлаан.

Ийи талалыг харылзааларның айтырыгларын чугаалажыры-биле чергелештир, талалар делегейниң чамдык айтырыгларын база көрген дээрзи дыңнадыгдан илереп турар.

«Кыдаттың удуртулгазының болгаш АКШ-тың президентизиниң аразында политиктиг харылзаалар тургустунган», ынчангаш дыңнадыгда чугаалааныы ёзугаар алырга, «АКШ-тың болгаш КУР-нуң аразында харылзааларны чогумчударынга, а ол ышкаш ийи таланың сонуургап турары өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр бүгү талазы-биле шыңгыы болгаш ак-кара чок беседалар» болган. Ийи чурттуң аразында харылзааларны улам ыңай чогумчудар болгаш нииити сонуургалдыг айтырыгларның талазы-биле санал-оналдар солчуушкунун үргүлчүлээр сорулга-биле тодаргай консультацияларны чорудар төлээде, «Каттышкан Штаттарның бедик дужаалдыг төлээлекчизиниң өй-өйде Пекинге барып турарын киириштир, харылзааларны янзы-бүрү шугумнар-биле тударын» олар дугуржуп алган.

Делегейниң элээн хөй айтырыгларын ук дыңнадыгда дугуржуттунган нииити туруштар-биле эвес, харын тала бүрүзүнүң ээлеп турар туруштарын барымдаалап тайылбырлаан. Ындыг айтырыгларга вьетнам айтырыг, Тайваньның байдалы, Корейни каттыштырары, Японияның политиказын үнелеп көөрү, индий-пакистан чөрүлдээ хамааржып турар.

«Кыдаттың болгаш Каттышкан Штаттарның аразында ылгалдар оларның социал системаларында болгаш даштыкы политиказында» болуп турар деп, дыңнадыгда бижээн.

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның чеди чүүлден тургустунган саналдарын база Корейни тайбың арга-биле каттыштырар дугайында Корей Улус Демократтыг Республиканың чазааның көдүрген программазын бодунуң деткип турарының дугайын кыдат тала медеглээн.

Каттышкан Штаттар бодунуң мурнундагы туруш-бодалдарынга артпышаан, «Индий-Кыдаттың улустарынга боттарының салым-хуузун даштыкаардан холгаарлаашкын чокка боттары тодарадып алыр арганы бээри эргежок чугула» дижир, ынчангаш АКШ-тың сорулгазы болза «айтырыгны чугаалажышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээри болуп турар» дээр нииити медеглээшкини-биле кызыгаарлаттынган. Дыңнадыгда демдеглээнин ёзугаар алырга, ол америк сорулганы чедип алырының үндезини АКШ-тың 1972 чылдың январь 27-деги саналдары болуп турар. Ынчаарга ол саналдарны Вьетнам Демократтыг Республика Тхиеунуң чалча ёзу-чурумун камгалап арттырарынче угланган-дыр дээш хүлээп албайн барганы билдингир болгай.

Кыдат таланың бодалы-биле алырга, тайвань айтырыг Кыдаттың болгаш АКШ-тың аразынга харылзааларны чогумчударынга шаптык ужураштырып турар кол айтырыг деп, дыңнадыгда демдеглээн. Тайваньны хостаары — Кыдаттың иштики херээ, өске кандыг-даа чурт ону холгаарлаар эргези чок деп, Кыдат бадыткаан. Тайваньның байдалының дугайында тала бүрүзү дыңнадыгга бодунуң туруш-бодалын айыткан-даа болза, талаларның туружу чоокшулажып турган деп, америк парлалга демдеглегилээн. Тайвань дугайында америк тала мынча деп медеглээн: «Тайвань оолтуң ийи талазында чурттаан бүгү кыдаттар чүгле чаңгыс Кыдат туруп турар болгаш Тайвань дээрге Кыдаттың кезээ-дир деп санап турарын Каттышкан Штаттар хүлээп көрүп турар».

Дыңнадыгда чугаалааныы ёзугаар алырга, Каттышкан Штаттарның чазаа ол туруш-бодалын чигзиниг кылдыр көрбейн турар. Тайвань айтырыгны кыдаттар боттары тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээринге бодунуң сонуургалдыын америк чазак бадыткаан. Ол бодалын барымдаалааш, америк чазак Каттышкан Штаттарның бүгү чепсектиг күштерин Тайваньдан үндүрер болгаш АКШ-тың ында бүгү шериг объектилерин кызырар деп алыс сорулгазын бадыткаан. Ол үениң дургузунда бо черге дүшкүүрлүг чоруктуң кошкаашкынының чергезинден хамаарыштыр Тайваньда бодунуң чепсектиг күштериниң санын америк чазак чоорту кызырар болгаш бодунуң шериг объектилерин эвээжедир деп, дыңнадыгда айтып турар.

Индий-пакистан чөрүлдээ талазы-биле талалар боттарының сурагдыг туруш-бодалдарын бадыткааннар.

Күрүнелер аразында харылзааларның таарыштыр тургустунган турар ужурлуу дараазындагы принциптерни боттары хүлээп көрүп турарын болгаш бүгү күрүнелерниң бот-эргезин болгаш девискээр талазы-биле бүдүн турар чоруун хүндүлеп көөрүнүң, өске күрүнелерже халдавазының, дең эргениң болгаш кайы-кайызынга ажыктыг болуруунуң база тайбың догуннаашкынының, маргылдаалыг айтырыгларны күштү ажыглавайн азы күш-биле кыжанмайн шиитпирлээриниң ол принциптерни аразында харылзааларынга ажыглаарынга белениин АКШ биле Кыдат Улус Республика медеглээн.

Ол принциптерни барымдаалааш, ийи таланың медеглээни болза: «талаларның кайызы-даа Азияның азы Оожум океанның районунга гегемония чедип алырын оралдашпас ужурлуг, ынчангаш тала бүрүзү өске кандыг-даа чурттуң азы бөлүк чурттарның ындыг гегемонияны тургузар дээр күжениишкиннеринге удур демисежир апаар».

Эртем, техника, культура, спорт, журналистика дээн ышкаш мындыг адырларга харылзажылгаларны болгаш солчуушкуннарны улам ыңай хөгжүдеринге идиг бээр деп тала бүрүзү чөпшээрешкенин дыңнадыгда чугаалаан. Ийи чурттуң аразынга садыглажылгаларны чоорту хөгжүдеринге идиг бээринге база ийи тала чөпшээрешкен.

Р. Никсонунуң аян-чоруунуң үезинде чедип алдынган түңнелдер «ийи чурттуң аразында харылзааларга чаа перспективаларны ажыдар» деп, дыңнадыгның түңнел болур кезээнге талалар демдеглээн.

Америк-кыдат дыңнадыг чамдык айтырыглар талазы-биле нииити домактардан тургустунган, а чамдык айтырыгларга хамаарыштыр талалар боттарының чаңгыс талалыг туруштарын айтып азы ол айтырыгларны билдинмес кылдыр тайылбырлап турар болган ужурунда, Р. Никсонну үдеп чораан дыка хөй корреспондентилер дыңнадыгның чүүлдерин тодарады тайылбырлап бээрин Никсондан болгаш Чжоу Энь-лайдан дилээн. Дыңнадыгның утказын тодарадып чугаалавас деп Чжоу Энь-лай-биле дугуржуп алганын журналистерге Никсон чугаалаан. Ол чүл дээрге чугаалажышкыннарның утказы чажыт артар дээни ол-дур деп ол тайылбырлаан. Чжоу Энь-лай база харыылар бээринден былдааш, «шупту чүве дыңнадыгда кирген-не болгай» деп медеглээн.

ЛОНДОН. Студентилер эвилелдериниң саң-хөө өнчү-хереңгизин консерваторлар чазааның холгаарлап турарынга удурланыышкынны илереткен студентилерниң массалыг чыскаалы. Ол улуг шимчээшкинниң киржикчилери ажыл соксадыышкынын кылып турар шахтёрлар-биле эп-сеткил каттыштырыышкынын база илереткен.

КАМЕРА ПРЕСС—СЭТА-ның фотозу.

САН-ХОСЕГЕ СУД МУРНУНДА

САН-ХОСЕ, Калифорния штат, СЭТА-ның корр. Э. БАСКАКОВТУҢ дамчытканы:

Калифорнияның Санта-Клара графствозунда Сан-Хосе хоорайында суд бажыңы чүүдаа эртип шыдавас шивээ ышкаш көстүп турар. Аңаа февраль 28-те эрес-дидим америк коммунист болгаш негрлерниң хамааты эргелери дээш демиселдиң активчизи—Анджела Дэвистиң «херээн» көрүп, судтап эгелээн.

Ону «судтап буруудадыр» белеткел кылырынга Калифорнияның эрге-чагыргалары 700 муң ажыг долларны чарыгдаан. Судтуң улуг бажыңын тениг удаазыннар-биле кажаалаан, үш метр бедик херим-биле хүрээлеп каан. Ону долгандыр улуг күштүг чырыткы-прожекторларны тургускан. Ол бажыңче баар орук-чириктерни шуптузун каң сывырган демирлер-биле дуглагылапкан. Калифорнияның безин төөгүзүнге туруп көрбээн «айыыл чок болурунуң хемчеглери» алдынган. Суд бажыңынче кирер кижилерни шуптузун үжеп-чиндиир, шупту кижилерниң, оларның-биле кады журналистерниң болгаш харын-даа суд жюризиниң кежигүннериниң безин салааларының истерин бастырып алыр деп турар.

Калифорнияның антикоммунистери А. Дэвисти суд болгаш истелге-даа кылбайн, 16 ай дургузунда кара-бажыңга хоругдаан. Америк хөй-нииитиниң болгаш делегейниң улустарының шыңгыы негелдезинден ойталаар арга чок боор келгеш, суд эрге-чагыргалары чүгле чоокта чаа хоругдаттырган коммунисти хөй акша-хөреңги ап тургаш, хостаар ужурга таварышкан болгай.

Ынчалза-даа депшилгелиг күштерниң ол чедиишкини ук черниң бүтпес идегеттериниң кылыын хайныктырган болгаш олар Анджеланы судтап, шаажылаарынче мурнукузу хевээр чүткүп турарлар. Суд эрге-чагыргаларының кандыг-даа чылдагаан чокка кылып турар «магадылал хемчеглери» дээрге, суд эгелээр мурнунда-ла А. Дэвисти шуут «буруулуг» деп шиидер дээн оралдажыышкын болурун ук черниң хөй-нииитизиниң төлээлекчилери шын көрүп турарлар. Ынчангаш жюри кежигүннери-даа, журналистер-даа, бүгү хөй-нииити-даа ында суд чери «оңза айыылдыг кем-херек үүлгедикчизиниң» херээн көрүп турар деп билзин дээш, суд бажыңын кара-өжегээр «камгалалдар-биле» хүрээлеп, аңаа баар кижилерни «ыяк хынаар» деп турар-дыр.

Ооң-биле кады Калифорнияның парлалгазы хоозун-меге «буруудадылганы» реакцылыг идегеттерге таарыштыр камгалавышаан, болчукчуларның болгаш А. Дэвисти хостаары дээш комитеттиң төлээлекчилерниң шыныг негелделерин шуут ыттавайн, өжегээр оюн эртип турарын айтыр херек. А. Дэвиске удур көдүрген «херек» дээрге, сөөк-язы ылгакчыларының болгаш антикоммунистерниң политиктиг сүлчээзи-дир деп ооң болчукчулары болгаш талалакчылары бадыткап турарлар. Үстүнде ышкаш солуннар, эң ылаңгыя «Сан-Хосе Меркури-Ньюз» суд болурунуң мурнуу чарыында Джон Бэрчиниң ниитилелиниң Калифорнияда турумчаап баштыңы, бүтпес идегет Роберт Уэлчи-биле интервьюну парлаары-биле бодунуң арыннарын күзелдии-биле бергени база таварылга эвес. Ол идегет «коммунизмниң кыжаңызының» дугайын чулчуруп, депшилгелиг америк организацияларны тарады сывырарын ажыы-биле негеп турар.

Ол ышкаш Калифорнияның эрге-чагыргалары А. Дэвисти акша-хөреңги берип тургаш, судтуң сөөлгү шиитпиринге чедир түр үеде хостап болур эргени хүлээп көрүп тура-ла, ол шиитпирниң күүсеттинерин болдурбас дээш боттары-ла оралдажыышкын кылганы база билдингир. Ынчангаш судья, кыска хуусаа дургузунда ол хире түңнү хөй-нииити чыып ап шыдавас боор деп идегээш, А. Дэвисти хостаарының орнунга дыка хөй—102 муң 500 долларны доктааткаңы база-ла кымгадаа билдингир.

Ынчалза-даа ооң идегели боттанмаан: Калифорнияның 33 харлыг фермери Роджер Макафи бодунуң чер участогун магадылаан болгаш Анджела Дэвисти хостаары дээш комитетке акша-хөреңгиниң кол кезээн салырын сүмелээн. Р. Макафи Калифорнияның бүтпес идегеттериниң өнчүк-чөңгээлээшкиннеринге үргүлчү таваржып турар апарган деп солуннар дыңнадып турар. Өлче дүн-хүн чокка телефон долгап, күш-биле узуткаар деп кыжанып турар. А ооң дөрт оолдарын «олар өске өөредилге округунда чурттап турарлар» деп чылдагаан-биле школадан үндүрүпкен.

А. Дэвистиң өске черлерже чорууруң болгаш чон мурнунга чүве чугаалаарын, журналистер-биле ужуражырын чөпшээревес, суд бажыңының чанынга ону камгалаан чыскаал эрттирбес дугайында Сан-Хосе графствозунуң эрге-чагыргаларының шиитпири күштүг хевээр артып турар.

ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң девискээрлерин америк ужар чүүлдүң база катап бомбалап турарынга шиитпирлиг-биле удурланыышкынын илереткен медегелди ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи кылган.

Бо чылдың февраль 24 болгаш 25 хүннеринде 17-ги параллельден соңгу талада, Виньлиньның девискээринде Хыонглап, Виньлон, Виньзанг общиналарже халдаашкынынга Каттышкан Штаттар самолёттарны болгаш артиллерияны ажыглааныы медегледе айтып турар.

Ол-ла үеде америк ужар чүүл Куангбинь можунуң чамдык чурттакчылыг черлеринче хөй удаа халдаашкынны кылган.

ШЫҢГЫЫ СОГУГ

ЛОНДОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Василецтиң дамчытканы болза:

Эрткен хүннерниң дургузунда Англияга электроэнергияның чедишпезиниң чылдагаанында ийи миллион хире ажылчыннарның ажылдап турар заводтары болгаш фабрикалары мурнуку хевээр хаалчак арткан. Узамдыккан демиселге шахтёрларның удурланыышкынын сый шаварын оралдашпышаан, консерваторлар чазаа британ экономиказын сандаргай байдалга чедирген. Шахтёрлар дараазында понедельникте хөмүр-даш уургайларынга ажылдап эгелээр-даа болза, электроэнергия-биле хандырарында кызыгаарлаашкынны соксадырынга ам-даа үш неделя негеттинер боор деп, садыг болгаш үлетпүр министри Дэвис общиналар палатазынга медеглээн.

Дагжыларның чөптүг негелделерин хандырарындан чазактың бар-ла шаа-биле ойталап турар чоруу англи экономикага кайы хире когаралды чедиргенин ам дээрезинде кым-даа санап көрбээн. Кандыг-даа таварылгаларда бо когаралдар дагжыларның ажыл төлевирин бедидеринге негеттиннер түңден хөй катап ажып турар.

Торилерниң ажылчы чоннарны аңгы талазы-биле көөр хөөн чок чоруу, шахтёрларның шиитпирлиин ажылчы чоннарның шын үнелээринге торилерниң шаптыктаашкыны, чурттуң ажылчын аңгызының өске-даа отрядтарының шахтёрлар-биле калбак эп-сеткил каттыштырылгазы Хиттиң чазаанга политика талазы-биле улуг когаралды база чедирген. Торилерниң партиязының хүрээлеңинде безин таарзынмас чорук илереп турар. Ам консерваторлар чазаа 1970 чылдың июньда эрге-чагырганы холга алган үезинден бээр эң-не шыңгыы кризиске таварышкан деп, хөй тайылбырлакчылар демдеглээн.

Акшаның өртек-үнезиниң чокталыры-биле демиселдиң аар үүргезин ажылчы чоннарның эктинге чүктедирин оралдажып, ол сорулга-биле, өртектер доктаамал аартап турзажок, ажыл төлевирин көвүдедирин кандыг-даа янзы-биле кызыгаарлап турар консерваторларның экономиктиг политиказынга шыңгыы согугларны шахтёрларның тиилелгези таварыштырган. Маңаа холбаштыр «Морнинг стар» солун шахтёрларның тиилелгези Англияның ажылчын аңгызының тиилелгези болур деп демдеглээн.

Шахтёрларның ажыл соксадыышкынны ам-даа доозулбаан. Чүгле хөмүр-даш складтарын бүзээлээрин соксаткан. Бүгү шахталар мурнуку хевээр хаалчак. Маргылдааны таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле чазак комиссиязының саналдарын дагжыларның национал профэвилелиниң бүгү кежигүннеринге бадыладыры-биле киирген. А профэвилелдиң удуртулгазы ол саналдарга чөпшээрешкен. Бадылаашкынның түңнели бо неделяның төнчүзүнде билдине бээр. Саналдарны бадылаашкынның хөй нуруузу-биле чүүлдүг деп санаар болза, англи дагжыларның 49 хонукта бүгү-нииити ажыл соксадыышкынының соонда понедельникте шахталарга катап ажылдап эгелээн.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ—ӨЗҮЛДЕНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫНЫ

Чаагай чоруктуң дөрт үндезини

Бир эвес сөөлгү он чылда ССРЭ-ге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өспээн болза, үлетпүр продукциязының амгы хемчээлин бүдүрериште чурттуң бүгү улус ажыл-агыйынга бо хүннерде ажылдап турар 110 миллион кижи база ажылдаар апаар ийик. Чүгле тоску беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 32 миллион кижиниң күш-ажылын камнап алыр. 10—15 чыл эртерге бистиң чуртувус үлетпүр продукциязының бүгү өзүлдезиниң болгаш национал орулганы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле чедип алыр. Бир эвес бүдүрүлгеге ажылчын кужу кызырлыр болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чүгле бедик темпилиг эвес, харын эң-не шапкын өзер. Экономиказы ол хире бедик Совет чурт бо улуг сорулганы күүседип шыдаар бе?

Ийе күүседип шыдаар. Москваның, Ленинградтың, Эстон ССР-ниң болгаш өске-даа чамдык хоорайларның, республикаларның, областарның бүгү үлетпүрү немелде ажылчын күжүн ажыглавайн, продукция бүдүрүп үндүрерин бедик темп-биле өстүрүп турар. Чижээ, 1971 чылда Москваның үлетпүр продукциязы 6,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 7,1 хуу өскен.

Тоску беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң чылда ортумак темпизин экономиканың бүгү-ле чугула адырларынга барык чеди хуу чедирер. Чаа беш чылда хөмүр-даш казары он бир хуу өзер. Ажылчыннар санын чээрби хуу эвээжеткеш, ону чедип алыр. 1971 чылда үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 5,9 хуу өстүрер планныг турган, 6,3 хуу өстүрген. Кара болгаш өңнүг металлургияның, ыяш, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының саны база кызырлыр. Нииитизи-биле чаа беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң күсели-биле национал орулганың 80—85 хуу, үлетпүр продукциязының 87 хуу өзүлдезин, кодээ ажыл-агыйы продукциязының долу өзүлдезин чедип албышаан, тудугга барык бүгү продукцияны өстүрер. Ол дээрге совет экономикага тулган дээн саннар болур.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле көрдүнген сорулгаларның чартыктан хөй кезиин техниктиг депшилгениң болгаш технологияны сайзырангайжыдарының күсели-биле чедип алыр. Өске артканнары — бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды организастаарын сайзырангайжыдарының, удуртулганың структуразын экижидериниң, ажыл шагының чидириглерин кызырарының, ажылчы чоннарның мергежилин бедидериниң түңнелинде чедип алыр.

Күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүү нииитилел бүдүрүлгезиниң чүгле өзүлдезинге эвес, харын күш-ажылчы коллектив болгаш совет өг-бүле бүрүзүнүң материалдыг чаагай чоруунга дорт салдарны чедирер болганда социализм үезинде ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттары ол өзүлдениң эгелекчилери болуп, ону бедидериниң курлавырларын кызымаккайы-биле дилеп турары тодаргайдыр. Ол биче эвес ужур-дузалыг. Чижээ, бүгү-ле совет бүдүрүлгелер ышкаш Москваның «Кызыл Роза» комбинат 1971—1975 чылдарда бүдүрүлге хөгжүлдезиниң планын тургускан. Беш чыл иштинде ук комбинатка күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 37 хуу бедидерин министерство көрген. Ынчалза-даа комбинаттың коллективи ону бир янзы шиитпирлээн. «Кызыл Розаның» коллективи (ында колдуунда херээженнер ажылдап турар) эртемденнер-биле кады бодунуң беш чыл планын ажылдап кылган. Эртем-техниканың чедиишкиннерин идепкейлиг нептередири көрдүнген. Бүдүрүлгени организастаарын экижидериниң чаа-чаа курлавырларын тыпкан. Ылап шын кылган төлевилелге үндезилээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн беш чылда 78 хуу бедидер деп, коллектив шиитпирлээн. Оларның ол шиитпирин комбинаттың чагыртканы министерство чери чүүлдүгзүнүп хүлээп алган.

Бир эвес дайын чылдарын болгаш дайын сөөлүндеги катап тургузуушкун чылдарын санаваска социалистиг тургузуушкуннуң чылдарында ССРЭ-ниң үлетпүрүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чылда ортумак өзүлдези АКШ-тыынга бодаарга 3—3,5 катап бедик. Магнитогорскиниң металлургия комбинадынга каң эзилдирип болгаш шой бүдүрүлгези бир ажылчынга онаалтыр алырга Американың металлургия заводтарында ортумак деңнелден бедик. Татарияның хөй-хөй нефть тывыжының үлетпүрлери АКШ-та ындыг бүдүрүлгелерге деңнээрге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Ынчалза-даа ССРЭ-де улус ажыл-агыйында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң нииити деңнели бедик хөгжүлделиг чамдык капиталистиг чурттарга бодаарга, ам-даа куду болуп турар. Ол чорук революция мурнунда Россияга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнелинден алыс укталганы-биле тайылбырлаттынар. Революция мурнунда Россияга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол үедеги АКШ-тың деңнелинге бодаарга 10 хире катап куду турган. Амгы үеде күш-ажылдың ажыктыын бедидериниң бүгү-ле факторларын долу күш-биле хөделдирген болгай.

Оларның иштинде кол чүүлдер—бүдүрүлге чорудулгазының комплекстиг механизациязы болгаш автоматизациязы, хол-биле кылыр ажылды чоорту чайладыры болур. Ажылдың бо чорудулгазы чүнү берип турарын Москваның Лихачев аттыг автозаводунуң чижээ көргүскен. Бүдүрүлгеге ажылдың автоматчыткан болгаш шуушурулга механизастаан аргазынче шилчээни эрткен беш чылда (1966—1970 чылдар) заводка күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн барык бүдүн чартык катап, а бүдүрүлгениң орулгалыын ийи катап бедидер арганы берген. Заводта дузалал ажылдарын 90 хуу чедир механизастаан. Дузалал ажылдарда кижилерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү нииити заводта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ортумак деңнелинге шуут чоокшулаан.

Ооң дараазындагы бир кол фактор болза, техниканы массалыг чаартыры, сайзырангайжыдары болур. Тоску беш чылда эргижирээн дериглерни солуурунга металл кезер станоктарның бүдүрген бүгү продукциязының 25—30-ден эвээш эвес хуузун, дарганнап-пресстээр машиналарның 30-дан эвээш эвес хуузун чорудар, программалыг башкарылга станоктарын бүдүрери 3,5 катап улгадыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ол 3—4 катап бедидер. Чүгле 1971 чылда ындыг станоктарны 3,5 муңну бүдүрген, он ийи муң ажылчынны өске ажылче шилчидер арганы ол берген.

Совет бүдүрүлгелерге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулга-биле күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын (КЭО) улам калбаа-биле нептередип турар. 1971 чылда ССРЭ-ниң үлетпүрүнге ол арга-биле алды миллион ажыг кижи ажылдап турган. Бо дээрге күш-ажылдың мурнакчы аргаларын калбаа-биле нептереткеш, комплекстиг планнаашкын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң хууда графиктерин тургусканы ол болур. Планнаашкынның чаа системазынче болгаш экономиктиг идиг бериишкининче чер болганда шилчиишкинни боттандырган амгы үеде совет ажылчын бүрүзү аңаа улуг сонуургалдыг. Совет бүдүрүлгелерде, тудугларда, колхозтарда, совхозтарда бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылга идиг бериишкиннериниң чаа-чаа арга-хевирлери тургустунуп турар. Щекиноның химия комбинадының дуржулгазынга хынаан системаны ооң чижээнге айтып болур. Ук комбинатта артык ажылчын кужун өске ажылдарже шилчиткениниң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чедип алдынган. Шалың фондузунуң күсели-биле деткип мактаарын боттандырып турар.

Ынчалза-даа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң улам бурунгаар өзүлдезиниң түңнелинде ажылчыннар долу эвес ажылдаар чорук тыпты бербес бе деп айтырыг тургустунуп кээп болур. Чок ындыг байдал тургустунмас-даа ужурлуг. Тоску беш чылдың биргизинде ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны 92,7 миллион кижи четкен болгаш 1970 чылга деңнээрге 2,5 миллион кижиге чедир өскен. Чуртка ажылчыннарның долу ажылдыг болурун хандырган. Чурттуң экономиктиг өзүлдези дыка бедээнинден ажылдаар кижилер кужу чедишпейн турарын чер болгандан көрүп болур. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң түңнелинде хосталган ажылчыннарны өске бүдүрүлгелерже ол-ла дораан шилчидип турар. Ажылчын кужун таарыштыр хуваары план ёзугаар чогумчалыг боттанып турар. Кижи бүрүзүнге ооң мергежилин, дуржулгазын ёзугаар чаа ажылга киирип турар.

Социализм үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ажылдакчының материалдыг сонуургалы бир аай болуп каттыжар. Ооң түңнелинде продукция единицазынга күш-ажыл чарыгдалы шапкыны-биле кызырлыр. Күш-ажыл камналгазы дээрге продукцияны бүдүрерин өстүрери, чоннуң хереглелин хандырарынче угланган чаагай үлүгү катай хаара бедидери ол болур.

Альгимантас ЛЕБЕДИНСКАС,
экономиктиг эртемнерниң
кандидады.
(АПН).

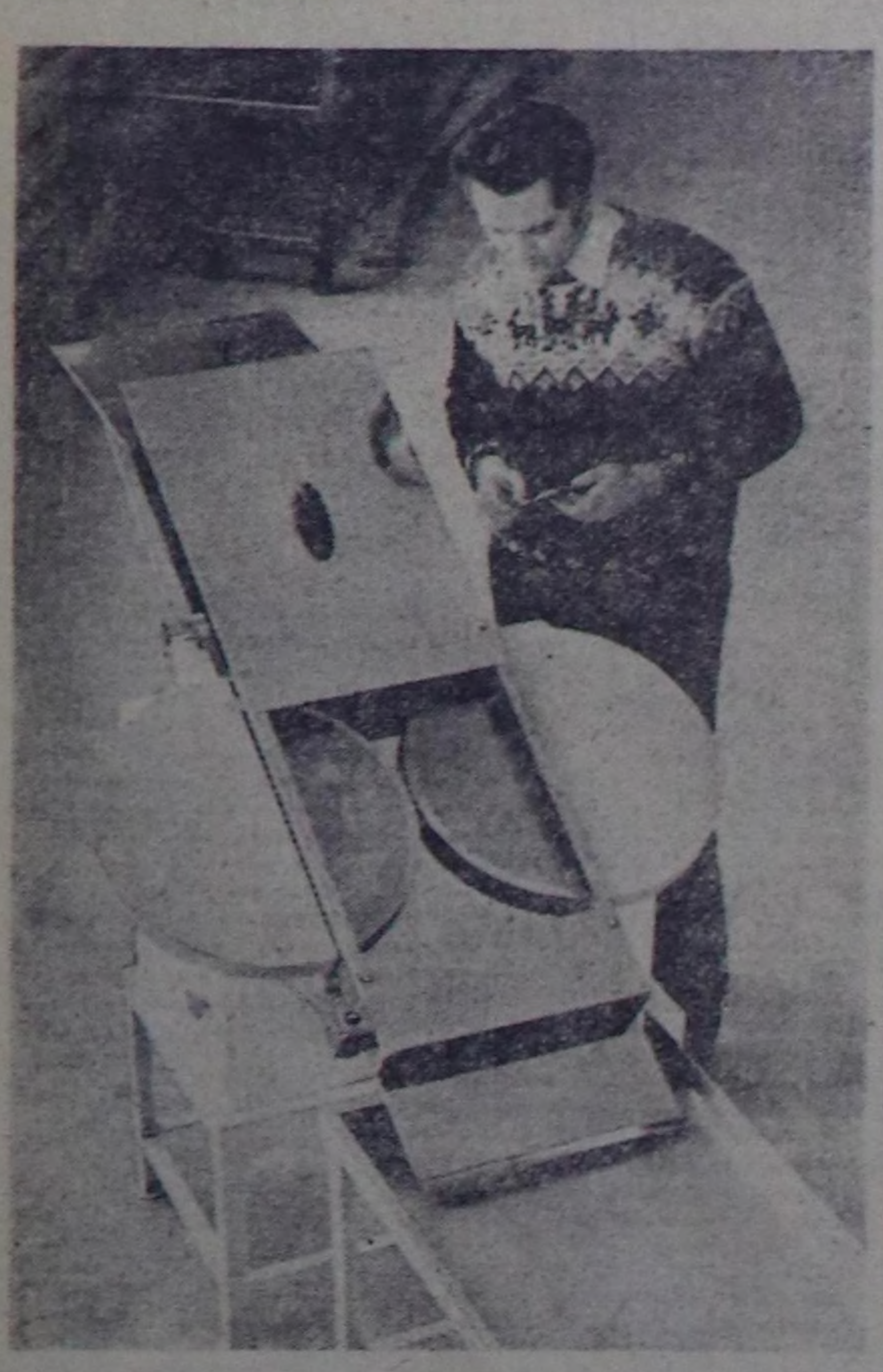

Одессада чылыдылга болгаш садыг дериг-херекселдери кылыр завод аъш-чем үлетпүрүнге болгаш садыг черлеринге ажыглаар он ажыг янзы-бүрү херекселдерни, машиналарны, дерилгелерни бүдүрүп үндүрүп турар.

«Садыгны болгаш ооң техниктиг хандырылгазын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга тодаргай ажыл-херектери-биле харыылавышаан, ол коллектив чаа хевириниң үш чүүл кылыгларының бүдүрүлгеге шенелделерин хуусаазындан эрте дооскан. Ол болза бинвиттер кылыр, колбаса кезер машиналар, кожуп чоруур электроплита-дыр. Тоску беш чылдың планын ёзугаар ол бүдүрүлге чери бодунуң продукциязын 25 хуу улгаттырар. Ооң ассортиментизи бежен хуу чаартынар.

Бо чаа машинаны ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелериниң цехтеринге ажыглаарынга таарыштырган.

ЧУРУКТА: заводтуң инженер-конструкторy Сергей Дмитриевич Романченко чаа машинаны көрүп тур.

И. ПАВЛЕНКОНУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохроникаzы).

ЧОНГА ПРОПАГАНДАЛААР

Партия организацияларының удуртулгазы-биле база «Билиг» ниитилелиниң болгаш хөй-ниитиниң өске-даа организацияларынга даянгаш, Тыва АССР-ниң административтиг органнар ажылдакчылары хоойлу-дүрүм пропагандазын чер-черге калбарткан.

Ооң янзы-бүрү арга-методтарын ажыглаан. Ук ажылдың деңнели 1970 чылга бодаарга элээн экижээн. Милиция ажылдакчылары эрткен чылын 1643 лекция, беседаны кылган. Азы ооң мурнунда чылга бодаарга ол элээн хөвей болган. Тодаргай чижектерге даянгаш чон ортузунга чоруткан ол ажылдарның дээштии, кижизидикчи деңнелиниң кандыг болуру маңаа кол чүүл болур. Чоннуң хоойлу-дүрүм талазы-биле билиин бедидип, хоойлуну быжыглап, кемниг херек үүлгедир чорукtarны баш удур болдурбас дээш хемчеглерге эки түңнелдерни чедип ап турар коллективтер республикада бар.

Кызыл хоорküүскомнуң ниитики херектер килдизиниң ажылдакчылары ажылчы чоннарның ортузунга хоойлу-дүрүм талазы-биле пропаганданы ооң мурнунда чылдан элээн экижиткен. Эрткен чылын олар 584 лекция, беседаны эрттирген. Ук килдис (начальниги М. Акимов) Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң хоойлу-дүрүм пропагандазының талазы-биле эрткен чылын чарлаан көрүлдезинге бирги черни ээлээн. «Хоойлу-дүрүм пропагандазының талазы-биле эң эки килдис» деп вымпелди аңаа тывыскан. Көрүлдениң ийиги черин Ак-Довурак хоорküүскомнуң ниитики херектер килдизи (начальниги А. Байбаков) ээлээш, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң Хүндүлел бижиин алган. Таңды райküүскомнуң ниитики херектер килдизи база бо ажылды эки чоруткан.

Мергежилдиг, идепкейлиг эштерни хоойлу-дүрүм пропагандалаарынче хаара тутканы ажылга идигни берген. Кызыл хоорküүскомнуң ниитики херектер килдизиниң начальнигиниң оралакчылары Л. Курганский, В. Теребов, ооң уруглар комнатазының инспектору Л. Васина, Таңды райküүскомнуң ниитики херектер килдизиниң начальнигиниң оралакчызы А. Шуманович, республика прокуратуразының ажылдакчызы Э. Германова, республиканың Юстиция министерствозунуң ажылдакчызы Э. Оюн, ИХМ-ниң өрт камгалал килдизиниң ажылдакчызы В. Сапников, Өвүр райküүскомнуң ниитики херектер килдизиниң инспектору С. Монгуш олар болгаш өске-даа эштер лекцияларны, илеткелдерни кылырынга эң-не идепкейлиин көргүскен.

СЭКП-ниң XXIV съездизи хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чурумну быжыглаарының, хоойлу-дүрүмнерни болгаш социалистиг корум-чурумну сагыырының ёзузунга хамаатыларны кижизидеринче улуг кичээнгейни салган.

Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозунуң чанында (даргазы А. Ховалыг) тургускан «Кижи болгаш хоойлу» деп тележурналдың редакция чөвүлели хоойлу-дүрүм пропагандазын экижидеринге улуг идигни берип турар. Аңаа суд, прокуратура, милиция ажылдакчыларын хаара туткан. Олар солуннарны, радио, телевидениени дамчыштыр ону калбарткан. Ук чөвүлелдиң составында эң мергежилдиг юристер кирген. Кылза чогуур лекцияларның, беседаларның, консультацияларның темаларын тургускан. Хоойлу пропагандазының шыңары экижип бар чыдар.

Арагалаар, хулиганнаар, өскениң кужу-биле амыдыраар чоруктарга удур дээштиг хемчеглер чорударының таарымчалыг аргазын Каа-Хем районнуң административтиг органнар ажылдакчылары ажыглап турар. Айтырыг-харыы кежээлерин, «Арагачыларга, хулиганнарга, өскениң кужу-биле амыдыраарларга өршээл бербес» деп кыйгырыгның адаа-биле хуралдарны эрттирип келгени эки түңнелдерни берген. Ындыг кежээлерни, хуралдарны Таңды районнуң барык бүгү суурларынга эрттиргилээн. Бо районга хоойлу-дүрүм темазынга лекцияларны, беседаларны, милиция, суд ажылдакчыларының отчёттарын, арагачыларны сойгалаан кежээлерни организастап, сагылга-чурум үрекчилерин профсоюзел комитеттерниң хуралдарынга, эш хуузунуң судтарынга шыңгыы чугаалажып турар. Ооң түңнелинде бо районда кемниг херек үүлгедир чорук соолгу чылдарда элээн кызырылган.

Хөй-ниитиниң эң-не үлегерлиг корум-чуруму дээш патриоттуг шимчээшкин чуртта калбарган. Бистиң республикада ооң эгелекчилери болур «Көк-Тей» совхозтуң болгаш автосеткелге заводунуң ажылчыларының ортузунга күш ажылдың сагылга-чуруму элээн экижээн. Бо чаагай эгелээшкинче Каа-Хемниң Ильинка, Таңдының Доора-Хадын суурларының чурттакчылары Балгазында кодээ профессионал-техниктиг училищениң коллективи база кирген. Республиканың өске-даа районнарынга ону нептередир болза эки.

КИЖИ болгаш ХООЙЛУ

Республикада хоойлу-дүрүм пропагандазының байдалын анализтеп, 1970 чылга деңнээрге чогумчалыг түңнелдер чедип алдынган. Ынчалза-даа чамдык черлерге ону план чокка, түс черде корум-чурумнуң байдалын эки өөренип көрбейн чорудуп турар. Ам-даа чамдык хамаатылар хоойлуларны, хөй-нити черинге аажы-чаңның культуразының негелделерин эки билбестер. Ынчангаш хоойлуларны күүседириниң ёзузунга социалистиг моральдың негелделерин сагыырынга хамаатыларны кижизидери чугула.

Районнарның «Билиг» ниитилел организацияларының хоойлу-дүрүм айтырыгларының талазы-биле секцияларының даргалары ону план ёзугаар чорудар, ажылдың янзы-бүрү арга-хевирлерин ажыглаар сорулгалыг. Бо талазы-биле ажыл ам-даа улуг четпестерлиг. Чижээ, Барыын-Хемчик районда секция даргазы эш Тимофеев ажылды кошкак удурткаңындан секцияның кежигүннери хоойлу-дүрүм пропагандазын углап баштавайн, план чокка ажылдап келген. Тес-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнарының радиодамчыдылга черлери хоойлу-дүрүм темазынга пропаганданы ховар организастаан.

Секциялар боттарының ажылын идепкейжидер, аныяктар ортузунга лекцияларны, беседаларны, кежээлерни, конференцияларны доктаамал эрттиреринче кичээнгейни күштелдирери чугула.

Ол ышкаш «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларының ажылын идепкейжидер дээш, лекцияларның шынарын бедидер дээш оларның ажылын ук секциялар боттарының хуралдарынга дыңнаар эргелиг. Ындыг турбуже ону чамдык черлерде боттандырбайн турар.

Совет хоойлуларының хүндүлел көөрүнүң ёзузунга бүгү хамаатыларны кижизидер сорулга-биле тайылбыр-массалыг ажылдың деңнелин бедидери, ооң арга-хевирлерин сайзыраңгайжыдары бистиң республикага социалистиг хоойлуну быжыглаарының чугула магадылалы болур ужурлуг.

Л. ЛАНТУХОВ,
Тыва АССР-ниң «Билиг» ниитилел организациязының хоойлу-дүрүм пропагандазының талазы-биле эртем-методиктиг чөвүлелиниң даргазы.

КИНОНУ—ЧОНГА

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң төвүнде клубта делгем экранныг киноустановка бар. Ол киноустановка районда эки ажылдыг киноустановкаларның бирээзи. Ында бодунуң ажыл-херээнге ёзулуг-ла бердинген, биче сеткилдиг киномеханик В. Коркин ажылдап турар. Ол ажылынга хөй чылдар иштинде ажылдап келген болгаш ооң арга-дуржулгазы улуг. Кино көрүкчүлери хөй болгун дээш, кинофильмнерниң утка-шынарын оларның медерелинге чедирип, оларны сонуургадыр дээш, ажылдарны ол чорудуп турар. Клубка кирип кээргеже, чараш, шевергин кылдыр каастап кылып каан кинобулуңнар каракка дораан-на кестүп кээр. Оларның чанынга хөй-ле аныяк, кырган-даа кижилер чыылган турар. Районнуң суурларында киномеханиктери кескү агитацияны чорудар талазы-биле ооң арга-дуржулгазы-биле таныжар дээш, чоокта чаа аңаа кээп чорааннар.

Совет социалистиг республикалар Эвилелиниң тургусканындан бээр 50 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка кириштинишкаан, В. Коркин улам шалыпчы ажылдап, январь айның планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Акша чыылдазының ай планын ол 131,5 хуу күүсеткен.

Мурнакчы киномеханик кино уран чүүлүнүң бедик идеяларын чонга чедирер дээш, улуг соруктуг ажылдап турар.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

Мораль темазынга

ӨГ-БҮЛЕГЕ КИЖИЗИДИЛГЕ

Мораль биле ат-алдар аразында сырый харылзаалыг. Бо ийи айтырыгны кижи бүрү утаап билир ужурлуг.

Мораль дээрге кижиниң идейлиг мөзү-шынарының, ниитилел хөгжүлдезиниң, ооң дүрүмнерин канчаар үнелеп көөрүнүң болгаш өске кижилерниң аажы-чаңының чамдык талаларын бодунуу-биле деңнеп бодаарының үндезини болур. Мораль кижиниң корум-чурумун, ооң ниитилелге хамаарылгазын шын организастаарынга улуг ужур-дузалыг.

Ат-алдар дээрге кижи бүрүзүнүң бодун мораль талазы-биле быжыг, турушттуг ап чорууруп, ниитилел хөгжүлдезин шын үнелеп көөрүн болгаш хамыктың мурнунда хөй-ниитиниң корум-чурумун хажык чокка сагып, күш-ажылга хамааржылгазын илередири-дир.

Моон алгаш көөрге, моральдың болгаш ат-алдарның аразында харылзаазы шуут тудуш-тур. Мораль талазы-биле быжыг, ниитилелге ажыктыг херектерни бүдүрүп чоруур кижи ат-алдарны чедип алыр. Ниитилел бүдүрүлгезинге болгаш хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, эш-өөрү-биле эп-найыралдыг, хоойлу-дүрүмнү сагып чоруур кижи чоннуң болгаш коллективиниң хүндүткелин чедип алыр.

Мораль талазы-биле будулчак кижилер ниитилелдиң, күш-ажылчы кижилерниң күсели-биле чурттаарын бодаарлар. Олар ниитилел хөгжүлдезин үнелеп көрбес, социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагывас, оорлаар, мегелээр арга-биле амыдырап, чурттап чоруурлар. Бир чижектен ап көрээлиңер. Бай-Тайга районда хамаатылар Седип Иргит, Ажыл-оол Иргит алышкылар ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, маңгыстаалчак амыдыралдыг чораннар. Седип Иргит 6 катап, ооң дуңмазы Ажыл-оол Иргит 7 катап оор кылып, каш катап шииттирип чорааннар. Олар кезимчеге онаалкын чорза-даа, ооң түңнел кылбайн база катап оор кылгаш, шииттирген, кезимче ялазын эрттирип турарлар. Ындыг кижилер ат-алдарны чедип ап шыдавазы билдингир.

Школага, өг-бүлеге эки кижизидилге алган уруглар шын оруктан өскээр барбазын амыдырал көргүзүп турар. Эки өөредилгелиг, сагылга-чурумнуг уруглар күш-ажылга ынак, хөй-ниитиниң корум-чурумун сагып билир, кижилерни хүндүткеп көөрлер. Чамдык өг-бүле урут-дарыының өг-бүлеге кижизидилгезинче, өөредилгезинче сагыш салбазы-биле ийи-чаңгыс аныяк кижилерниң шын эвес оруже кире бээри хаая эвес.

Таңды районнуң Элегес суурунуң чурттакчызы Еловскийниң школачы оглунуң өөредилгези болгаш сагылга-чуруму эки чораан. Ада-не оглун эки аажы-чаңга кижизидер дээш сагыш салып турганнар. Оол кажан 7 классче шилчий бергенде ада-не оглунуң кижизидилгезин-даа, өөредилгезин-даа бодавас, харын боттарының талазындан багай чаңчылдарны көргүзе бээр апарган. Школачының «ажы эъттенгеш» өөредилгези болгаш сагылга-чуруму баксыраан. Сөөлүнде кээп школаны каггаш, ажыл-даа кылбайн, суурга хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп, харын-даа биче хулиган херектерни үүлгедипtер апарган.

Мурнуунда эки сагылга-чурумнуг, өөредилгелиг оол чүге багай орукче кире бергенил? Ада-не, ылаңгыя ооң адазы Еловский мораль талазы-биле будулгаш, балаттынмас салдарны оглунга чедирген. Еловскийниң оглу айыылдыг кем-херек үүлгеткеш, шииттирген. Ада-не база буруулуг болганы-биле чергелештир, Еловскийниң оглун эде кижизидер талазы-биле «Элегес» совхозта комсомол организациязы, Элегес кодээ Советтиң күүскому ажыл чорутпааның айытса чогуур.

Амгы үениң негелдези болза, аныяк салгалды школага, өг-бүлеге шын кижизидери болгаш өөредири болур. Башкылар ада-иелер-биле, ада-иелер школа-биле быжыг харылзааны тутканда, школачыларның сагылга-чуруму быжыг, өөредилгези эки болур. Аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле биетиң башкыларывыс улуг ажылдарны кылып турар. Өг-бүлеге хүн бүрүнүң кижизидилге ажылын чорудар харыысалгалыг хүлээлгези ада-иелер утпас ужурлуг.

Чамдык таварылгада улуг кижилерниң сурттаалынга азы когүлдеашге аныяк өскен киргеш, чүвениң утказын хандыр билбейн, херектерни үүлгедипкен болгулаар. Бо байдал оңза айыылдыг. Чүге дээрге назы четпээннерни кем-херек үүлгедиринче когудуп хөөктүрер чорук кедизинде барып айыылдыг кем-херекти үүлгедиринге чедирер. Назы четпээн Сашаны Н. Монгуш янзы-бүрү арга-биле когудуп турган, бодунга эвилелден алган. Оор дыштырыта, эң ылаңгыя магазинче кирип, акша, бараан оорлаарынга ону өөредип каан. Саша бир дугаарында магазинче кирип оор кылган. Монгуш ол удаада Сашаны кончуг мактап, бодунче тыртып алган. 25 харлыг Монгуштуң күткүлү-биле назы четпээн оол оорланып чорутурган. Сөөлүнде кээп Сашa туттурган. Монгуштуң оорлаар чоруу сойгалаттынган болгаш чогуур кезимчеге онаашкан.

Чамдык өг-бүледе кижизидилгениң кошкаа, назы четпээннерни школадан хоорулчаа ажыглап алгаш, назы четпээннерни ниитилелге удур организастап, боттарынче хандыдып турарларны сойгалап илередири болгаш доктаамал демисел чорудары хөй-ниитиниң, истелге органнарының хүлээлгези болур.

Моральдың болгаш ат-алдарның быжыгары база тургустуңары чүгле кижиниң бодунуң күзелиндeн хамааржыр эвес, өг-бүлеге, школага кижизидилгениң болгаш өөредилгениң, эш-өөрүнүң, коллективиниң болгаш хөй-ниитиниң организацияларының дээштиг салдарындан хамааржыр.

А. ООРЖАК.

Спорт

ДЫШТАНЫР ХҮНДЕ

Чөөн-Хемчик районнуң бирги чери дээш мячиктиг хоккейге маргылдаа Чадаана хоорайга болуп эрткен.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң түңнелинде Партияның XXII съездизи аттыг совхозтуң хоккейжилерин шылгарап, районнуң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчиир кубогун чаалап алган. Ийигизин «Алдан-Маадыр» совхозтуң, үшкүзүн Чыраа-Бажының спортчулары ээлээннер. Ол командаларның шыырак ойнакчыларындан республика маргылдаазынга киржир, районнуң чыындыкомандазын тургусканы.

М. СЕВЕН.

ААР АТЛЕТИКАГА

Аар атлетикага Кызыл хоорайның бирги чери дээш маргылдаа эрткен дыштаныр хүнде № 15 школаның спорт залынга болуп эрткен.

Аңаа II, III разрядтың 26 шилиндек штангистери киришкен. Болуп эрткен маргылдааның түңнелинде деңзи айы-биле С. Нуртаалетов, А. Суратбай, И. Серебряков, Н. Сиилин, А. Михайлов, П. Горбунов, С. Макаров чемпион аттарны чедип алганнар.

Команда талазы-биле бирги черни политехникумнуң сургуулдары, ийигизин башкы институдунуң студентилери, үшкүзүн хоорайның № 35 профессионал-техниктиг училищезиниң командазы алган.

Тиилекчи болган штангистерге өртектиг белектерни, мактал бижиктерни тывыскан.

Д. ЕНЗАК.

телевидение

МАРТ 1-ДЕ

МОСКВАДАН

15.30—Миллионнарның ленинчи университеди. **«Янзы-бүрү чурттарга социалистиг тургузуушкунун дүрүм ёзугаар ниити болгаш тооғу талазы-биле тодаргай оңза чүүлдери».** Дамчыдылганы философия эртемнериниң доктору А. М. Ковалёв чорудар. 16.00—16.10—Чапсар. 16.10— Кинопанорама. 17.40—Сөөлгү медээлер. 17.50 — **«Садып алыкчыже орук» «Большевичка»** деп даараныгга каттыжыышкынының ажылының дугайында телеочерк. 18.20—**«Артлото»**. 19.30—М. Анчаров—**«Хүнден хүнче»**. Телешии. 5-ки эге. **«Май 9-та, воскресенье»**.

КЫЗЫЛДАН

20.20—Телемедээлер. 20.45—**«Экии, Карпаттар»**. Телефильм. 21.00—**«Салгалдарның вамдары»** Дамчыдылга. 21.30—Улуг кижилерге дарыг чуруктар. 21.40—Телемедээлер. 21.55—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

22.00—Дамчыдылганың программазы. 22.05—**«Шупту балет дугайында»**. Бирги дамчыдылга. **«Галина Уланова»**. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Тимофеева. РСФСР-ниң улустуң артистери Е. Максимова, В. Васильев, РСФСР-ниң алдарлыг артистери И. Бессмертнова болгаш М. Лавровский олар киржир. Дамчыдылганы Б. Львов-Анохин чорудар. 23.00—**«Үе»**. Информастыг программа. 23.30—00.50—**«Үш эжиишкилер»** Уран-чечен фильм.

Тураскаалдарны камгалаар

Чаа күш-биле

Бай-Тайга районда культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң конференциязы болуп эрткен. Аңаа район ниитилелиниң даргазы Чүлдүм Каң-оол отчёттуг илеткелди кылган.

Тургустунганындан бээр чаа-ла ийи чыл чедип олурар ниитилел төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткаанын илеткелчи демдеглээн. Ук ниитилелдиң кежигүнү 860 хире кижи бар. Шуй, Кызыл-Даг болгаш Тээли суурларда эге организациялар эки ажылдап турар. Ол суурларның школаларында музейлерни ажыткан, ында тыва улустуң бурунгу эдилелдерин чыып делгээн, «Адаларның оруу-биле!» деп булуңнарны дерээн. Эге организациялар Ада-чурттуң дайынының киржикчилери-биле болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле солун ужуражылгаларны эрттиргилээн.

Ук ниитилелдиң район организациязының ажылында улуг четпестер, чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй дээрзин савал берген эштер шыңгыы шүгүмчүлээн. Эге организациялар боттарының девискээринде турар төөгүнүң тураскаалдарын, базырыктарны бүрүткеп, сан-даңзызын тургузар, оларның турар черин тодарадыр ажылды мырыңай чорутпаан. Чамдык үнелиг чүүлдер үрелип турар. Ылаңгыя шөлдер, ховуларда кожээ даштарны чер чарган тракторисtер тракторлары-биле тура үстүрүп, довурак-биле дүй базырып каапкан чоруктар бар. Базырыктарның даштарын чыдыныдан оскертип, ол-бо октагылап турар таварылгалар хаая эвес.

Тээли ортумак школазында эге организация музейинде чыып алган эт-херекселдерин чайгы сепtелге үезинде кайы хамаан чок школаның өрээл бүрүзүнче дажыглагылап каапкаш, ам кээп чамдызын тыппайн турар. Төөгү ужурдузалыг үнелиг эт-херекселдерни чыып алгаш ынчаар тотчеглеп каапtарга канчап-даа таарышпас.

Районнуң дыка хөй албан организация черлеринде төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар эге организациялар ам-даа тургустунмаан. Кежигүннер саны эвээш. Ылаңгыя школачыларны бо ажылче хаара тудары чугула болуп турар.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар эки тура ниитилелиниң район конференциязы шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң адаа-биле эрткен, моон соңгаар чорудар ажылдар талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган. Районнуң девискээринде бар археологтуг тураскаалдарны эге организациялар айы-биле октябрь 1-ге чедир бүрүткеп доозарын, тураскаалдарны бүрүткээриниң чаңгыс аай хевирин чоокку хүннерде президиум ажылдаң кылгаш эге организацияларже тарадырын болгаш өске-даа чугула хемчеглерни ында айыткан.

Культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаарының район чөвүлелин болгаш президиумун соңгаан.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

ЧОГУМЧАЛЫГ АЯН-ЧОРУК

ЭКИИ, ТОЖУ!

Кудай багы арылган. «Тожуже баар кижилерни самолётка олурарынче чалап тур» деп ам-на чарлапты. Ырак черге чарыштырар дээш, баан хандыр соодун каан маңнаар аъттарның чүткээни ышкаш, шак ол сөстерни манап турган кижилер олурар шөлче сөктүп-ле үндүвүс.

Самолёдувус элээн чүгүрүп чоруй, бир оппаш кыңырга, агаарда бис. Каа-Хем суур дөө адаавыста, ойнаарак ышкаш бичии көстүп чыдып калды. Ам оваарып чорууруувуска Кызылды хүнгээр тала-биле дээскиниш бар чор бис. Оон:

— Кызыл-биле байырлажыырывыс ол-дур ла?—деп, бир кижи чугаалады.

— Ийе, байырлажырывыс ол — деп, бир кижи немеп кагды.

Кызыл адаанда Боом дужу чедир баткаш, ээп чоруп оргаш, көөрүвүске Кызылывыс талыгыр куду, кончуг улуг бажыңнары шудунае хааржактары ышкаш көзүлдү.

Ам-на Тожуже углааш ужуптувус. Харга шуглаткан делгемнерни көөрге, идээлеп каап алгы ышкаш, ак-ла чүве. Адаавыста даглар-ла, даглар. Олар шынап-ла саргыяк каттаашкактары-ла. Ужар-хемевис улам-на бедип чоруп орары илдең. Аът-Чолдуг тайгазының кырынга чорувуста, хемевис кезек чайгагылады. Баштай аныяк Оо, уламчылыр Улуг-Оо көстүп келгиледи.

Мен орта чорааш, улустуң бир төөлчүргүү аянныг, кыжымак чугаазын сакты кааптым. Ол мындыг:

Тыва ынчаарда феодалдыг Мооолдуң чагыргазынга турган чүве-дир. Бир лама Тывага келгеш, Тожу кончуг хөй аң-меңниг чер деп дыңнааш, оон хөй өлүк чыып аар дээш, ынаар чорупкан. Ол лама Аът-Чолдуг тайгазының эзиминге кирип келгеш, мырыңай аңгадап калган: кайнаар-даа көөрге, кара нош, орү көөрге, чүгле дээр кылаяр. Хүн кайдал, билдинмес. Ынчаарда күскээр кызын-даа турган болза, ээминиң шыртайынга мөгүдээш, лама изиргениң чораан. Ол ам кажан-даа ак чер көрбес боор мен деп бодаан боор. Ынчалза-даа аянчылар Аът-Чолдуг тайгазының арт кырынга үнүп келгеннер. Лама Ооңуң делгемнерин болгаш хемин көрүп кааш: «Оо, хем!» деп, кайгап алгырыпкан дижир. Оортан соңгаар Аныяк-даа, Улуг-даа Ооларны Оо-Хем дижир апарган дээр...

Канчангаш-ла көөрүмге, Тожунуң делгем девискээринде келген болдувус.

Тоора-Хем суурга келгеш, ол дораан-на партия райкомунуң ийиги секретары Доржу Оюнович Дарганның кабинединге келдим. Мээң каяа-каяа номчукчулар-биле ужуражылгалар эрттиреримни секретарь-биле планнай шааптывыс.

ӨЗҮМ, БААРЫМ КОВАҢНАТТЫ

«Тоора-Хем» совхозтуң төвүн Адыр-Кежиг-даа азы Совет Тыва суур-даа дээр. Автобус маңнавышаан келгеш, совхоз конторазының эжиинге доктаады. Салбыр эргелекчизи Куулар Эрепчипович Ким-оол келирнмни шагда билир, мени манап олурган. Ортумак школаның директору Татьяна Кол, башкылар Янтарь Дамба, Кызыл-оол Доржу, Күшкаш Кол олар мээң номчукчулар-биле ужуражылга эрттирерримге улуг киржилгелиг болган.

Кежээкиниң чеди шак. Иңдирге үнүп келгеш, клубта олурганнарже көрүпкеш, сүрээдээш, кезек кежүй хона берген турдум...

Номчукчулар мурнунга кыска отчёт. Номчулгалар. Бодаарга бо-ла, ооң-биле ужуражылга доозулган. Чок, кайын ындыг боор, айтырыглар база салдынган, номчукчуларның дилээн ёзугаар чамдык чогаалдарны катап номчуур азы элээн үрде-даа парлаттынганнарын номчуур ужурга таварышкан.

«Мөнге Мөнге» деп шүлүглеледен үзүндүлер, «Левин чырыы», «Солдат барба», «Мээң байым», «Көры сыпар, эскербээн мен» деп шүлүктер чедиңгир болду эвеспе оң дээрзин номчукчуларның адын часкаашкыннарындан билип турдум...

Номчукчулар биле авторнуң аразынга бот-боттарын билчир, хүндүлежир найырал тыптып келгенинге кижи өөрүвес аргажок. Ынчангаш ужуражылга болганының даартазында:

Өдүгенден каккап чывар
Өкпе, чүрээм сергедипти.
Өлүк-аңны дүшкен уруг
Өзүм, баарым коваңнатты.
Артыштыгдан каккан
сагын
Арнымм, баңнм сыйбап
эртти.
Алды-киштиг дүшкен уруг
Апаа чүрээм мөгүвүттү —

деп, бодум бүдүү ырлап чордум.

КӨК-ЛЕ ТОННУГ ТОЖУ КЫЗЫ

— Ий суурга номчукчулар-биле ужуражылга эрттирери кончуг чугула деп бодаар мен. Ынаар ханттыңар, бис чедирип каар бис—деп, партия райкомунуң бирги секретары Николай Сюрюкович Бойду чугаалады.

Ий суур. Ол черниң чону дыка-ла идепкейлиг чон болду. Кежээкиниң алды шак чедип чорда-ла, клуб долу.

«Силерни көрбээн-даа болза, чогаалдарны билир бис. Каа-Хем дугайын элээн бижээн силер, Тожу дугайында силерде ымаа-хоң. Моон соңгаар канчаар силер?».

Салган кижиниң ады чок айтырыгны харыылавайн барып болур турдум. Ынчалза-даа: «Ийет, ийет, ам бижиир силер бе?» деп, улус оон-моон удай айтыра бээрге, айтырыгга харыыны бээр ужур таварышкан. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ийниң номчукчулары Тожу дугайында чогаалдарны бижиир мен деп хүлээлге алырынче мени албадаан.

Ийден Тоора-Хемче чоктап оргаш, номчукчуларның чагыын бодап, иштимде химиренип ырлап чордум:

Көшкүн чораш, сууржаан
черим
Хөңү дыштыг делгем Ийим.
Көрүшкеним, тывышканым
Көк-ле тонну Тожу кызы.
Сууржуй берген турум
чуртум,
Суук ыяштыг Тоора-Хемни
Чугаалажып тывышканым,
Сурув, кежээ Тожу кызы.

С. ТАМБА,
шүлүкчү.

агаар

Бөгүн республикага булуттаар, хар чаар. Барыын районнарга дүвүлеп, хадыыр. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12, барыын районнарга 10—15 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы даглыг черлерге 7—12, өскелеринге 12—17 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Аңгы-аңгы угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр болур. Агаарның температуразы 12—14 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

кинотеатрларда

МАРТ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Туманныг дуне»** 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Мээң ынак кижим»** 15, 16.50, **«Дээр дииңнерээшкини»** 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар»** (1-ги, 2-ги кезектери) 10, 12.40, 15.30, **«Үш херечи»** 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Солдат фронтудан ээп келген»** 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Дээрги мындаагыларның хаазы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 16, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кодээ ажылдыг килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация, база совет тургузут килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00365.